

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ | ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
Δ.Π.Μ.Σ. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ-ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Β': ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ - ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ

Διπλωματική Εργασία

**Οράματα και σχεδιασμοί για την πόλη
Το παράδειγμα της Ακαδημίας Πλάτωνος**

Αντώνης Χαζάπης

Επιβλέπουσα
Ελίζα Παναγιωτάτου, Ομότιμη Καθηγήτρια Ε.Μ.Π.

Απρίλιος 2014

Η εργασία αυτή εκπονήθηκε στα πλαίσια της παρακολούθησης του μεταπτυχιακού προγράμματος Πολεοδομίας και Χωροταξίας του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, ως υπότροφος του Ιδρύματος Α.Γ. Λεβέντη (2011-2013) και του Ι.Κ.Υ. (11/2012 – 4/2013.)

Περιεχόμενα	1
Εισαγωγή	3
Α. Για το ερώτημα του σχεδιασμού. Το όραμα, η απεικόνιση, η επιλογή.	4
Β. Η περιοχή μελέτης, η Ακαδημία Πλάτωνος ως διακύβευμα.	8
Γ. Ιστορικές στρωματογραφίες.	
1. Ο Κηφισός και ο Ελαιώνας Η Ακαδήμεια και η Σχολή του Πλάτωνα	13
2. Ο σχεδιασμός της πρωτεύουσας, η γέννηση του Μεταξουργείου	15
3. Οι πρώτες βιομηχανίες και οι εργατικές συνοικίες	19
4. «Ξανασχεδιάζοντας» την Αθήνα των αρχαιολογικών χώρων	21
5. Μεταπολεμική ανοικοδόμηση και αντιπαροχή	22
6. Η Ακαδημία Πλάτωνος μεταξύ κεντρικότητα και περιφέρειας	24
7. Σχεδιασμοί της κρίσης, υποβάθμιση και ανάκτηση του κέντρου	28
Δ. Πέρα από το βιώσιμο – συμμετοχικό σχεδιασμό.	
Νοηματοδοτήσεις μίας οπτικής για το χώρο και το σχεδιασμό του.	32
1. Ο χώρος, το δημόσιο και το κοινό, ο τόπος ως κοινό αγαθό	34
2. Η φιλοσοφία της φύσης και η κοινωνική οικολογία	37
Ε. Ο τόπος της Ακαδημίας Πλάτωνος ως κοινό αγαθό	39
Η Επιτροπή Κατοίκων της Ακαδημίας Πλάτωνος	
Το Συνεργατικό Καφενείο και η Ομάδα Μετάβασης	
Ο σχεδιασμός ως καλλιέργεια.	47
Βιβλιογραφία/ Αρθρογραφία	49

Στη συγκυρία της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης ο σχεδιασμός και οι πρακτικές ρυθμιστικής παρέμβασης στον αστικό χώρο μεταλλάσσονται και ο κυρίαρχος λόγος που τις συνοδεύει διαστέλλεται προκειμένου να ενσωματώσει ερείσματα κοινωνικής, οικονομικής και περιβαλλοντικής βιωσιμότητας και μάλιστα με ένα περίβλημα κατ' επείγοντος. Η κυρίαρχη αφήγηση ταυτίζει τη φύση και την οικολογία με το «πράσινο» και τη «βιωσιμότητα», οραματίζεται την πόλη ως εμπορευματοποιημένο θεματικό «τοπίο» με ισχυρή «ταυτότητα» και εναποθέτει σε προσωπικό επίπεδο και ατομικές στρατηγικές τη «δημιουργική» μας συμμετοχή στη σύγχρονη αστική ζωή. Η απεικόνιση αυτή πολύ περισσότερο από τον σχεδιασμό που υπηρετεί, διαμορφώνει για την πόλη ένα κυρίαρχο όραμα την ίδια στιγμή που ορίζει και το πλαίσιο συμμετοχής/ αποκλεισμού σε/από αυτό.

Η προσπάθεια να κατανοήσουμε τα χαρακτηριστικά της απεικόνισης και των σχεδιασμών της Αθήνας, αναδεικνύει το συγκρουσιακό χαρακτήρα της πόλης, υπαγορεύει την επανεξέταση ερμηνειών που αφορούν επενδυτικούς και θεσμικούς σχεδιασμούς και τις ματαιώσεις τους, υποδεικνύει «ρήγματα» και περιθώρια διεκδίκησης χώρο-κοινωνικής δικαιοσύνης και βέβαια επανατοποθετεί σε δοκιμασία το ρόλο του σχεδιασμού και τη δυνατότητά του να ενσωματώσει νέα μεθοδολογικά εργαλεία και μηχανισμούς.

Η έρευνα εστιάζει στην περιοχή της Ακαδημίας Πλάτωνος και ειδικότερα στην εξέταση των σχεδιασμών που επηρεάζουν την περιοχή διαχρονικά και των εγχειρημάτων που με διαφοροποιημένο τρόπο αρθρώνουν πολλαπλές αφηγήσεις και οράματα για την πόλη. Η διατύπωση κριτικών οραμάτων για την πόλη, την ίδια στιγμή που απονομιμοποιεί τις κυρίαρχες αφηγήσεις και αποσταθεροποιεί αυταρχικούς σχεδιασμούς, συσπειρώνει και καλλιεργεί δομές αλληλεγγύης και συνεργασίας που εισάγουν στη συζήτηση για την πόλη την έννοια της ανθεκτικότητας.

A. Για το ερώτημα του σχεδιασμού. Το όραμα, η απεικόνιση, η επιλογή.

Σε ένα πλαίσιο μεταλλαγών που με καταϊγιστικό τρόπο αναδιαμορφώνουν τις συνθήκες στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον, η προσπάθεια να συζητήσουμε την έννοια του σχεδιασμού, προϋποθέτει την εκ νέου νοηματοδότησή του. Το μεταλλασσόμενο αντικείμενο του σχεδιασμού, και ειδικότερα ο αστικός χώρος, δεν γίνεται απλά προκλητικότερο, απαιτώντας συνθετότερα εργαλεία, πολυπλοκότερους μηχανισμούς και συστηματικότερες μεθόδους προσέγγισης. Ο βιωμένος αστικός χώρος αποκαλύπτει, πλέον, την αδυναμία του σχεδιασμού να συμβάλλει στην μεταστροφή των συνθηκών κατοίκησης μέσα από τη ρύθμιση των φυσικών του χαρακτηριστικών. Αυτό που διερευνάται, με άλλα λόγια, δεν είναι η ικανότητα του σχεδιασμού να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις της σύγχρονης αστικής πραγματικότητας αλλά επανεξετάζεται η ντετερμινιστική συσχέτιση του φυσικού σχεδιασμού με τη ρύθμιση του χώρου και της κατοίκησης του.

Στο πλαίσιο της επιστημονικότητας, που περιέβαλε εξ αρχής το πεδίο του αστικού σχεδιασμού, αυτός όφειλε να συγκροτηθεί στη βάση μίας ορθολογικής διαδικασίας με διακριτά στάδια, καθορισμένο κάθε φορά αντικείμενο, ελεγχόμενα αναλυτικά δεδομένα, επαληθεύσιμα συμπεράσματα και τελικά «αντικειμενικά ορθές» ή τουλάχιστον «βέλτιστες» σχεδιαστικές επιλογές. Παρά την εντυπωσιακή διαδρομή στην οποία οι επιστήμες και η φιλοσοφία του 20^{ου} αιώνα (Μπαλτάς & Στεργιόπουλος 2013) αποσταθεροποίησαν τη «λογική θεμελίωση» και απώλεσαν την επιστημονική τους βεβαιότητα¹, η θετικιστική αδράνεια καθλώνει σε μεγάλο βαθμό τον σχεδιασμό του χώρου και τις πρακτικές του εντός των ορθολογικών τους αγκυρώσεων.

Προκειμένου να διερευνήσουμε τα περιθώρια ανά-νοηματοδότησης του σχεδιασμού στη σύγχρονη πολεοδομική, κοινωνική συγκυρία, αναγάγουμε τη σχεδιαστική πρακτική στις έννοιες του **οράματος** και της **απεικόνισης**. Η αποσταθεροποίηση της βεβαιότητας του σχεδιασμού απορρέει από την πεποίθηση ότι τόσο το όραμα όσο και ο σχεδιασμός σχετίζονται θεμελιακά με τις έννοιες της οπτικής και της επιλογής. Έννοιες που υποβαθμίζονται από τον

¹ «Παρά την αδιαμφισβήτητη κυριαρχία της ιδεολογίας του επιστημονισμού σε όλες τις σφαίρες της σύγχρονης θεωρητικής δραστηριότητας, μία βαθύτατη κρίση στο εσωτερικό του παραδοσιακού επιστημονικού χώρου σαρώνει από τις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα όλες τις τρέχουσες βεβαιότητες, κρίση η οποία κατανοείται ως τέτοια από ένα μέρος της επιστημονικής κοινότητας και μετασηματίζει την ίδια την κατανόηση της ουσίας και της ιστορικής λειτουργίας της επιστήμης.», Τερζάκης 2003, σ. 97

κυρίαρχο σχεδιασμό, ενώ στην πραγματικότητα είναι καθοριστικές για την μετατόπιση του ενδιαφέροντος από τη διαδικασία και το ψευδές ερώτημα της ορθότητάς της, στο υποκείμενο του σχεδιαστή και την υποκειμενικότητα των επιλογών του. Αυτό δεν συνεπάγεται κάποιου είδους νομιμοποίηση του υποκειμένου- σχεδιαστή, οσοδήποτε «κριτική» και αν είναι η οπτική του. Αντιθέτως, μεταθέτει την ευθύνη των επιλογών του σχεδιασμού από την απρόσωπη «διαδικασία» στο υποκείμενο.

*«Στην αρχή, εμφανίζεται ένα **όραμα**: η ακόνα της δυσνόητης πολυπλοκότητας και του απείρου του κόσμου απλοποιείται σε ανεκτές, αφομοιώσιμες, λογικές, υποφερτές διαστάσεις. Κατόπιν, έρχεται η προσπάθεια να ανυψώσουμε τον υπάρχοντα κόσμο στο επίπεδο του οράματος- προσπαθούμε δηλαδή να τον καταστήσουμε τόσο σαφή, άδολο, ευανάγνωστο όσο και το όραμα.»*

*«Οι αφηγήσεις είναι σαν προβολείς. Το έργο τους είναι να «θεραπεύσουν» τη σκηνή, να την προετοιμάσουν για οπτική και διανοητική πρόσληψη από τους θεατές, να δημιουργήσουν μια εικόνα την οποία να μπορεί κανείς να αφομοιώσει, να κατανοήσει και να συγκροτήσει, μέσα από ένα χάος κηλίδων και σπιγμάτων που κανείς δεν έχει τη δυνατότητα να προσλάβει ή να ανπληφθεί. Αποστολή της αφήγησης είναι να **επιλέγει** – και είναι ίδιον της φύσης της να συμπεριλαμβάνει αποκλείοντας και να διαφωτίζει σκιάζοντας.*

...Χωρίς επιλογή δεν θα υπήρχε αφήγηση.» Bauman 2005, σ. 34

Στην περίπτωση του σχεδιασμού και μάλιστα του αστικού χώρου, οι παρατηρήσεις του Bauman για το όραμα και την αφήγηση, αναδεικνύουν την αξία της επιλογής. Ο σχεδιασμός ενέχει την οπτική του οράματος που προκαθορίζει τις επιλογές της απεικόνισης. Με αυτή την έννοια, το αντικείμενο του σχεδιασμού ποτέ δεν αναλύεται εξαντλητικά ή/και αντικειμενικά προτού ορθολογικά επέλθει η σχεδιαστική αναδιάταξή του. Σύμφωνα με τα παραπάνω, το όραμα διαμορφώνεται ήδη πριν γίνουν οι επιλογές απεικόνισης, οι οποίες, με τη σειρά τους, προδιαγράφουν το περιεχόμενο του σχεδιασμού. Αυτή είναι μία πρώτη αντιστροφή στη νοηματοδότηση του σχεδιασμού, απαιτείται όμως και μία δεύτερη παρατήρηση σε σχέση με τον αστικό σχεδιασμό.

Από τη στιγμή που ο σχεδιασμός δεχθήκαμε ότι συναρτάται με ότι αποκαλέσαμε όραμα και αφήγηση του υποκειμένου, τα ερωτήματα που ανοίγονται αφορούν από τη μία το υποκείμενο που σχεδιάζει και το ρόλο του και από την άλλη, το ενδεχόμενο ο σχεδιασμός να συναρτάται από πολλαπλά οράματα και αφηγήσεις και να παραμένει ανοικτός στον διαρκή αναπροσδιορισμό τους από τους κοινωνικούς δρώντες. Αν, όμως, πέρα από την ορθολογικότητα της διαδικασίας του σχεδιασμού, αρνηθούμε και, αυτή, την αναγκαία συνάρτηση του οράματος και

της απεικόνισης από το υποκείμενο του σχεδιασμού, μοιάζει δύσκολο να διασωθεί ο σχεδιασμός ως έννοια και ως διαδικασία.

«Ο σχεδιασμός βέβαια είναι απαραίτητος επειδή κάτι νέο πρόκειται να δημιουργηθεί – κάτι που ήδη υπάρχει μέλλει και να μεταβληθεί.», Bauman 2005, σ. 39

Ο σχεδιασμός συναρτάται με το νέο, με αυτό που πρόκειται να δημιουργηθεί. Η εργασία αυτή επιχειρεί, μεταξύ άλλων, να υποστηρίξει αυτή τη δημιουργική διαδικασία, διερευνώντας το νέο και τη διαδικασία με την οποία αυτό παράγεται στην πόλη. Η δημιουργία, λοιπόν είναι που διασώζει το σχεδιασμό από την πολλαπλή του απογύμνωση. Η πολεοδομική πρακτική, και η ελληνική εμπειρία ειδικότερα, περιορίζουν την αντίληψη του σχεδιασμού στην επαναληπτική και ατελέσφορη διαπραγμάτευση του υφιστάμενου, την διαρκή αστοχία και τη μετάθεση του «νέου» στο απροσδιόριστο μέλλον. Ο σχεδιασμός, παρά τις καλές προθέσεις και τις βέλτιστες προϋποθέσεις, αποτυγχάνει συστηματικά να εγκαταστήσει τη νέα συνθήκη.

«... Αν κανένα σχέδιο δεν έχει πραγματικά πλήρη επιτυχία και δεν αποφεύγει την επίδραση σε όπας της πραγματικότητας που αγνοήθηκαν ή παραμελήθηκαν σκόπιμα, τότε μόνο ο καθ' υπερβολήν σχεδιασμός, ένα πλεόνασμα σχεδίων, μπορεί να διασώσει τη σχεδιαστική διαδικασία, αναπληρώνοντας τις αναπόφευκτες πλάνες του κάθε μέρους και σταδίου της.», Bauman 2005, σ. 45

Το ερώτημα που διαμορφώνεται λοιπόν γύρω από το σχεδιασμό είναι το κατά πόσον αυτός μπορεί να κατανοηθεί εκ νέου ως μία διαδικασία που πυκνώνει και ενεργοποιεί πολλαπλά οράματα για το χώρο, αντί να υιοθετεί και επιβάλλει ένα όραμα για αυτόν. Προκειμένου να διερευνήσουμε το ερώτημα αυτό επιλέγουμε να εξετάσουμε την περιοχή της Ακαδημίας Πλάτωνος, ως παράδειγμα στο οποίο το κυρίαρχο όραμα και ο κεντρικός σχεδιασμός έρχονται σε αλληλοδιαπλοκή με συλλογικότητες και εγχειρήματα πολιτών με παρουσία, έκφραση και δυναμική προβολή των πολλαπλών οραμάτων τους για την περιοχή αλλά και την αστική κοινωνική ζωή.

Στη διερεύνηση αυτή, εντοπίζουμε ότι οι κάτοικοι και οι συλλογικότητες δεν αντιπαραβάλλουν στους κεντρικούς σχεδιασμούς, ένα συνεκτικό, «κριτικό» όραμα. Σε μία τέτοια περίπτωση, θα απαιτούσε κανείς από το κεντρικό σχεδιασμό να το υιοθετήσει και να το προωθήσει. Η συνύπαρξη και συνεχής διαπραγμάτευση πολλαπλών οραμάτων καθιστά σχεδόν αδύνατη τη σύνδεσή τους με τη διαδικασία και το προϊόν του κεντρικού σχεδιασμού. Μέσα από την ιστορική στρωματογραφία

της περιοχής και των σχεδιασμών της, αλλά και μέσα από τη διερεύνηση των πολλαπλών οραμάτων, του λόγου και των δράσεων των συλλογικοτήτων, θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε μία διαφορετική κατανόηση του σχεδιασμού, ανοιχτή στην πολλαπλότητα των νοημάτων και των ερμηνειών.

B. Η περιοχή μελέτης, η Ακαδημία Πλάτωνος ως διακύβευμα

Η Ακαδημία Πλάτωνος αποτελεί σήμερα μία συνοικία του Δήμου Αθηναίων καταλαμβάνοντας το νοτιοδυτικό τμήμα του 4^{ου} δημοτικού διαμερίσματος. Αποτελείται από τις γειτονίες του Αγίου Γεωργίου στο νότιο τμήμα της και της Ακαδημίας Πλάτωνος στο βόρειο. Βρίσκεται σε άμεση γειτνίαση με το κέντρο της Αθήνας και σε επαφή με το χαρακτηρισμένο Ιστορικό Κέντρο της πόλης². Η συμβατική περιοχή μελέτης την οποία περιγράφουμε με το όνομα Ακαδημία Πλάτωνος, δεν ταυτίζεται με τα διοικητικά όρια της συνοικίας, αλλά προκύπτει από τους κύριους οδικούς άξονες που την περιβάλλουν καθιστώντας της ως μία αντιληπτική ενότητα. Στην ενότητα αυτή περιλαμβάνονται, εκτός από τις περιοχές αμιγούς κατοικίας των δύο γειτονιών, ο σημαντικός αρχαιολογικός χώρος της Ακαδημίας Πλάτωνος, εντός του χαρακτηρισμένου (από το 1978) «Άλσους Πρασίνου», καθώς και η περιοχή του βιοτεχνικού πάρκου (ΒΙΟ.ΠΑ.) σε επαφή με τον Ελαιώνα και τη Λεωφόρο Κηφισού.

Η Ακαδημία Πλάτωνος περιβάλλεται από τη λεωφόρο Κωνσταντινουπόλεως (νοτιοανατολικά), την οδό Λένορμαν (βορειοανατολικά), τη Λεωφόρο Κηφισού (βορειοδυτικά) και τη Λεωφόρο Αθηνών (νοτιοδυτικά). Οι περιοχές με τις οποίες γειτνιάζει παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές σε σχέση με την πολεοδομική τους συγκρότηση, τις λειτουργίες που φιλοξενούν αλλά και την κοινωνική τους σύνθεση. Αντίστοιχα μεγάλη διαφοροποίηση των κοινωνικών, λειτουργικών και πολεοδομικών χαρακτηριστικών, εντοπίζεται μεταξύ των υποπεριοχών που όπως αναφέραμε συνθέτουν την «συμβατική» ενότητα της Ακαδημίας Πλάτωνος.

Η Ακαδημία Πλάτωνος γειτνιάζει με τη συνοικία του Μεταξουργείου από την οποία την χωρίζει, σήμερα, η λεωφόρος Κωνσταντινουπόλεως και οι σιδηροδρομικές γραμμές του Προαστιακού. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, ιστορικά, η εξέλιξη της γειτονιάς της Ακαδημίας Πλάτωνος εξαρτάται άμεσα από αυτή του Μεταξουργείου και γίνεται αντιληπτή ως διακριτή συνοικία μετά την κατασκευή του Σιδηρόδρομου Πειραιώς- Αθηνών- Πελοποννήσου, το 1884, και τη διχοτόμηση της περιοχής. Η επανασύνδεση της Ακαδημίας Πλάτωνος με το Μεταξουργείο θα αποτελέσει τις τελευταίες δεκαετίες κεντρικό ζήτημα των σχεδιασμών για την περιοχή, στα πλαίσια της ενοποίησης του αρχαιολογικού

² Το Ιστορικό Κέντρο της Αθήνας που θεσμοθετείται το 1979 (ΦΕΚ 567Δ/1979) περιλαμβάνει στα όριά του τόσο τη συνοικία των Εξαρχείων όσο και αυτή του Μεταξουργείου.

χώρου της Ακαδημίας με αυτόν του Κεραμεικού μέσω των ανεσκαμμένων τμημάτων του Δημόσιου Σήματος στην περιοχή του Μεταξουργείου.

Η οδός Λένορμαν οριοθετεί την περιοχή προς βορά όπου γεινιάζει τόσο με τον Κολωνό όσο και με τα Σεπόλια ή τη γειτονιά της Κολοκυνθούς. Η περιοχές αυτές εκατέρωθεν της οδού Λένορμαν, πέρα από την ιστορική σύνδεση του Δήμου του Ίππιου Κολωνού με το Γυμνάσιο της Ακαδημίας, ακολουθούν μία παράλληλη ιστορική πορεία καθώς οι αγροτικές εκτάσεις, οι αμπελώνες και τα κτήματα, δίνουν από το τέλος του 19^{ου} αιώνα, σταδιακά τη θέση τους στις εργατικές γειτονιές που πλαισιώνουν τις βιομηχανικές και βιοτεχνικές μονάδες του βόρειου άκρου του Ελαιώνα.

Το όριο της λεωφόρου Κηφισού δεν επιτρέπει στην πραγματικότητα τη σύνδεση της Ακαδημίας με το γειτονικό Δήμο Περιστερίου. Ως οδικός άξονας, χαρακτηρίζεται από τις σημαντικές βιομηχανίες που εγκαταστάθηκαν και λειτούργησαν σε αυτόν αλλά και από την πρόσφατη μεταλλαγή του χαρακτήρα του σε υποδοχέα υπερτοπικού εμπορίου και εμπορικών κέντρων. Το τμήμα του άξονα που οριοθετεί την Ακαδημία Πλάτωνος, χαρακτηρίζεται τόσο από τα κλωστοϋφαντουργεία «Λαναρά-Κύρτσου» και «Μουζάκη»³, όσο και από τις εγκαταστάσεις του Σταθμού Υπεραστικών Λεωφορείων του Κηφισού. Η επικείμενη μετεγκατάσταση του Σταθμού στον Ελαιώνα και η ανέγερση υπερμεγέθους εμπορικού κέντρου στη θέση του «Μουζάκη», ανοίγουν νέες επενδυτικές προοπτικές στο μέτωπο της λεωφόρου Κηφισού.

Η λεωφόρος Αθηνών διανοίγεται σχετικά πρόσφατα (1956) διαχωρίζοντας την περιοχή της Ακαδημίας από τον βιομηχανικό Ελαιώνα. Η περιοχή των βιοτεχνικών εγκαταστάσεων που αποκόπτονται από τον Ελαιώνα στο βόρειο τμήμα της λεωφόρου Αθηνών, θα ενταχθεί στο σχέδιο πόλης ήδη από το 1968 και, παρόλο που αυτό δεν θα εφαρμοστεί, θα χαρακτηριστεί αργότερα ανεξάρτητο Βιομηχανικό Πάρκο.⁴ Αν και η λεωφόρος Αθηνών συγκέντρωνε χρήσεις σχετιζόμενες με τον βιομηχανικό Ελαιώνα η φυσιογνωμία της, σε μεγάλο βαθμό μεταλλάχθηκε την τελευταία δεκαετία, κυρίως με την εγκατάσταση λειτουργιών του τριτογενή τομέα και πιθανότατα χάρη στους -σε εκκρεμότητα- σχεδιασμούς για την μετατροπή του βόρειου τμήματος του Ελαιώνα σε σημαντικό ψυχαγωγικό, εμπορικό και συγκοινωνιακό πόλο⁵.

³ Το κεντρικό κτίριο της κλωστοϋφαντουργείας Μουζάκη, κατεδαφίζεται αιφνίδια τον Απρίλιο του 2011 και ενώ εκκρεμεί η διαδικασία κήρυξης του ως διατηρητέου Μνημείου Βιομηχανικής Κληρονομιάς.

⁴ Με το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο της Αθήνας, το 1988, η περιοχή χαρακτηρίζεται ως Βιοτεχνικό Πάρκο (ΒΙΟ.ΠΑ.).

⁵ Όπως περιγράφεται αναλυτικότερα στη συνέχεια, ο σχεδιασμός της Διπλής Ανάπλασης, του συγκροτήματος του γηπέδου του «Παναθηναϊκού» και το Συγκοινωνιακό Κέντρο των Υπεραστικών Λεωφορείων καθόρισαν μόνο εν μέρει την επενδυτική, κατασκευαστική δραστηριότητα στο βόρειο τμήμα της λεωφόρου Αθηνών.

Τα παραπάνω σκιαγραφούν τις διαφορετικές λειτουργικές και πολεοδομικές συνθήκες με τις οποίες συνορεύει και από τις οποίες περιβάλλεται η Ακαδημία Πλάτωνος. Όπως, όμως, έχουμε ήδη πει, η ίδια η περιοχή χαρακτηρίζεται από μία πληθώρα καταστάσεων, συνθηκών και χωρικών ποιοτήτων σε διαπλοκή και συχνά σε σύγκρουση. Οι διακριτές ενότητες που περιλαμβάνονται στην περιοχή της Ακαδημίας Πλάτωνος είναι το Αρχαιολογικό Πάρκο, οι περιοχές κατοικίας του Αγίου Γεωργίου νοτιοανατολικά και της Ακαδημίας Πλάτωνος βορειοανατολικά του πάρκου, η περιοχή του Βιοτεχνικού Πάρκου αλλά και θύλακες κατοικίας σε εμπλοκή με αυτό, στα δυτικά και προς τη λεωφόρο Κηφισού.

Αν και στις δύο περιοχές κατοικίας-γειτονίες, εντοπίζονται χρήσεις «γενικής κατοικίας», εντούτοις τα όρια των περιοχών αυτών προς το Άλσος και το ΒΙΟ.ΠΑ. χαρακτηρίζονται από ανάμιξη μη συμβατών λειτουργιών. Καταγράφεται, έτσι, άμεση γεινίαση κατοικίας, συνεργείων, σχολείων, αποθηκών, χονδρεμπορίου και υπηρεσιών. Μικρές βιοτεχνικές και μεταποιητικές επιχειρήσεις βρίσκονται διασπαρμένες σε όλη την περιοχή κατοικίας, σημαντικά όμως μειωμένες την τελευταία δεκαετία.

Η Ακαδημία Πλάτωνος λόγω, κυρίως, του σημαντικού αρχαιολογικού χώρου με το ειδικό βάρος που κατέχει στην αθηναϊκή ιστορική αφήγηση και την πνευματική της κληρονομιά, επανέρχεται κατά καιρούς στο λόγο για την πόλη της Αθήνας και εντάχθηκε, συχνά, στα οράματα και τους σχεδιασμούς του τουριστικού της προϊόντος. Παρόλα αυτά, η ευρύτερη περιοχή βρέθηκε, ουσιαστικά, στο περιθώριο ή εκτός αυτών των σχεδιασμών ακόμα και όταν αυτοί υπαγορεύονταν από το θεσμικό πλαίσιο για την αναμόρφωση των κεντρικών περιοχών κατοικίας του Δήμου της Αθήνας⁶.

Ενώ στους παραπάνω σχεδιασμούς κεντρικό πρόβλημα αποτέλεσε η αναβάθμιση των περιοχών κατοικίας μέσα από την επεξεργασία και διατύπωση προτάσεων πολεοδομικών παρεμβάσεων και κανονιστικών ρυθμίσεων (Καλαντζοπούλου κ.ά. 2011α), στην περίπτωση της Ακαδημίας Πλάτωνος οι πολλαπλοί οραματισμοί εντάσσονται σε ένα πλαίσιο μεγάλων αφηγήσεων και έργων που απομακρύνονται συστηματικά από την κλίμακα της γειτονιάς.

Το πρώτο από αυτά τα οράματα σχετίζεται ακριβώς με το Αρχαιολογικό Πάρκο και την ένταξή του στο ολυμπιακό πρόγραμμα για την κατασκευή της σύγχρονης αθηναϊκής «ταυτότητας». Σε αυτό το πλαίσιο, η ενοποίηση του Άλσους της Ακαδημίας με το Δημόσιο Σήμα και, τελικά, το Δίπτυλο και τον Κεραμεικό, μέσω

⁶ Είναι χαρακτηριστικό ότι η περιοχή δεν αποτέλεσε αντικείμενο ειδικής Πολεοδομικής Μελέτης Αναβάθμισης (Π.Μ.), μελέτες που κατά το διάστημα 1992-1996 εκπονήθηκαν για μεγάλο μέρος του Δήμου με στόχο την εφαρμογή των κατευθύνσεων του Γενικού Πολεοδομικού σχεδίου (1988). Αραβαντινός 2007, σσ.275-308

εκτεταμένων πεζοδρομήσεων (των οδών Μοναστηρίου και Πλαταιών), συνοδεύτηκε από την προσπάθεια περίφραξης, «ευπρεπισμού» και ελέγχου του πάρκου αλλά και από τη δρομολόγηση δημιουργίας του νέου Μουσείου της Πόλης των Αθηνών. Οι προθέσεις αυτές ματαιώνονται και εγκαταλείπονται μετα-ολυμπιακά, αλλά εγκαθιστούν μία δυναμική συγκρούσεων, διεκδικήσεων και συμφερόντων γύρω από το Αρχαιολογικό Πάρκο, το μέλλον του και τη διαχείρισή του.

Ένα δεύτερο όραμα, με λιγότερο προφανείς συσχετισμούς με την Ακαδημία Πλάτωνος, αποτελεί η μεταλλαγή της Ιεράς Οδού και του βόρειου τμήματος του Ελαιώνα σε σημαντικό αθλητικό, ψυχαγωγικό και εμπορικό προορισμό, στα πλαίσια της «διπλής ανάπλασης» και της δημιουργίας του γηπέδου του «Παναθηναϊκού» αλλά και της μεταφοράς του Σταθμού Υπεραστικών Λεωφορείων στην περιοχή αυτή. Συγχρόνως, η πύκνωση του τριτογενούς τομέα υπηρεσιών και διοίκησης στη Λεωφόρο Αθηνών, η δημιουργία εμπορικού κέντρου στον Κηφισό, και το γενικότερο επενδυτικό ενδιαφέρον στους άξονες αυτούς, φαίνεται να ισχυροποιεί το πολλαπλό ενδιαφέρον για την περιοχή της Ακαδημίας και τελικά να συνδέεται με τις προοπτικές που υπόσχεται η μετατροπή του αρχαιολογικού πάρκου και του νέου μουσείου σε τουριστικό προορισμό της Αθήνας.

Η συνοπτική αυτή περιγραφή των έντονων μεταλλαγών που παρατηρούνται στα όρια και εντός της περιοχής της Ακαδημίας τα τελευταία χρόνια, επιδιώκει να αναδείξει το πολλαπλό ενδιαφέρον που καταγράφεται για αυτήν, τόσο από την πλευρά φορέων κεντρικής και τοπικής διοίκησης όσο και από την πλευρά του ιδιωτικού επενδυτικού κεφαλαίου. Θεωρούμε ότι το ενδιαφέρον αυτό έχει πολύ ειδικά χαρακτηριστικά που το διαφοροποιούν από αυτό που καταγράφεται σε άλλες συνοικίες της Αθήνας. Τα ειδικά αυτά χαρακτηριστικά απορρέουν από δύο σημαντικούς παράγοντες στους οποίους και εστιάζουμε το ερευνητικό μας ενδιαφέρον: την ιστορία της περιοχής, αντιληπτή μέσα από στάδια πολιτισμικής ολοκλήρωσης, και τους κατοίκους/ κοινωνικούς δρώντες, παρόντες μέσα από τα πολλαπλά τους οράματα, αντεκδικήσεις και καθημερινότητες.

Η εμβάθυνση στο ζήτημα της ιστορίας επιδιώκει να εντοπίσει και να υποδείξει συνέχειες και ασυνέχειες, ολοκληρώσεις και μετεωρισμούς των οραμάτων και των σχεδιασμών για την πόλη. Ειδικότερα, η εμβάθυνση αυτή φωτίζεται από τη διαδοχή των νοσηματοδοτήσεων που στον κυρίαρχο λόγο τοποθετούν επαναληπτικά το κέντρο της πόλης ως διακύβευμα. Αν η ιστορική διερεύνηση ανασυγκροτεί και κάνει ευανάγνωστες τις μεταλλαγές των κυρίαρχων οραμάτων και σχεδιασμών, η προσέγγιση των κατοίκων της περιοχής και η προσπάθεια κατανόησης των μηχανισμών που αναπτύσσουν και των πρακτικών που υιοθετούν, επιχειρεί να

μετατοπίσει το ενδιαφέρον από το υποκείμενο-σχεδιαστή και τις επιλογές του, στον κάτοικο της πόλης ως παραγωγό νοημάτων, οραμάτων και σχεδιασμού.

Γ. Ιστορικές στρωματογραφίες.

Γ. 1. Ο Κηφισός και ο Ελαιώνας | Η Ακαδήμεια και η Σχολή του Πλάτωνα

Η πόλη των Αθηνών αναπτύσσεται διαχρονικά σε σχέση και γύρω από το λόφο της Ακρόπολης σε συνάρτηση με τον οποίο οργανώνεται κάθε φορά το διοικητικό, πολιτικό και θρησκευτικό της κέντρο. Η θέση της πόλης στο λεκανοπέδιο χαρακτηρίζεται από τους περιβάλλοντες ορεινούς όγκους, τη σειρά των λόφων πάνω και μεταξύ των οποίων είναι κτισμένη αλλά και τις υδάτινες διαδρομές που περιβάλλον ή διασχίζουν την πόλη, καθιστούν εύφορη την ύπαιθρό της και καταλήγουν στη νότια ακτογραμμή και τα επίγεια του Φαλήρου και του Πειραιά. Στο Αττικό τοπίο οι υδάτινοι σχηματισμοί είναι πολλοί και μικροί αφού τόσο η μορφολογία του εδάφους και η γεωλογική σύστασή του όσο και οι κλιματικές συνθήκες δεν ευνοούν το σχηματισμό μεγάλων ποταμών.⁷ Ο κυριότερος ποταμός, όπου καταλήγουν και οι περισσότεροι άλλοι χειμάρροι, είναι ο Κηφισός ο οποίος διασχίζει το λεκανοπέδιο συλλέγοντας από την Πάρνηθα, την Πεντέλη, το Αιγάλεω και τα Τουρκοβούνια, και εκβάλλει στον Φαληρικό όρμο. (Τραυλός 2005, σ. 5)

Αρκετά νωρίτερα από τη συγκρότηση της δομής της πόλης- κράτους και τη γέννηση του δημοκρατικού πολιτεύματος που καθιστά τη δημόσια σφαίρα δομικό συστατικό της πόλης, ο χώρος νοηματοδοτείται μέσα από μυθολογικές αφηγήσεις που ως ερμηνευτικές κατασκευές συμφιλιώνουν τον άνθρωπο με το φόβο της περιβάλλουσας φύσης. Χαρακτηριστική θέση στο μυθολογικό αυτό οικοδόμημα κατέχει το νερό στο οποίο αποδίδονται προσωποποιήσεις και ιδιότητες υπερβατικές όσο και κατευνάσιμες, σχετιζόμενες με το ρόλο του νερού στην καθημερινή ζωή, στις νοηματοδοτήσεις της γέννησης, της ενηλικίωσης και του θανάτου.⁸ Τη λατρεία του νερού στη μορφή προσωποποιημένων χειμάρρων μαρτυρούν μία σειρά από ιερά που οικοδομούνται στις όχθες τους και αφιερώνονται σε αυτούς⁹. Γύρω από

⁷ Το δυτικόν και μεγαλύτερον τμήμα της πεδιάδος διαρρέει ο Κηφισός ποταμός πηγάζων από της Πάρνηθος και εκβάλλων εις τον φαληρικόν κόλπον, ενώ το ανατολικόν τμήμα διασχίζει ο Ιλισός, ο οποίος, εκκινών από τας υπώρειας του Υμηττού, χύνεται και αυτός εις τον Κηφισόν., Τραυλός 2005, σ. 6

⁸ Στη θεοποίηση και λατρεία των χειμάρρων αντανακλάται τόσο ο ανθρώπινος φόβος για την εποχική καταστρεπτική ορμή του νερού, όσο και το δέος και η ευγνωμοσύνη για τη συνεχή ανανέωση και γονιμότητα των εδαφών. Η ενηλικίωση και ο θάνατος σχετίζονται με χαρακτηριστικές τελετουργίες με το νερό των ποταμών., Παντελοπούλου 2010

⁹ «Ἐπὶ τὴν ἐλληνικὴν μυθολογίαν ὅλα τα ποτάμια ἦσαν θεοί, γιοι τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Τηθύος. Ἰδιαιτέρως ὁ Κηφισός καὶ ὁ Ἰλισσός λατρεύονται ὡς ποτάμιοι θεοὶ καὶ ἄγονται ὡς ταῦροι με ἀνθρώπινον κεφάλι ἢ ὡς νεαρὸί ἄντρες.», Παντελοπούλου 2010, σ.45

αυτά τα ιερά δημιουργούνται συχνά ιερά άλση και γυμνάσια ενώ από τον 6^ο αιώνα π.Χ. ιδρύονται και οι τρεις αθηναϊκές φιλοσοφικές σχολές¹⁰.

Μία τέτοια εγκατάσταση συναντάμε στην ύπαιθρο των Αθηνών, στο βόρειο άκρο του Ελαιώνα, σε άμεση γειτνίαση με τον Κηφισό ποταμό¹¹ και σε εγγύτητα προς τον δήμο του Ίππιου Κολωνού. Η τοποθεσία, που παίρνει το όνομά της από το ιερό του ήρωα Ακάδημου, είναι αποσπασμένη από την πόλη και συνδέεται με αυτήν μέσω του Δημόσιου Σήματος¹² και του Κεραμεικού. Στο συγκρότημα αυτό της Ακαδημίας συγκεντρώνονται κατά τον 6^ο αιώνα π.Χ. ιερά, τόποι λατρείας αλλά και οι εγκαταστάσεις ενός γυμνασίου¹³ ενώ περί το 380 π.Χ. ο Πλάτωνας εγκαθιστά σε αυτό, τη φιλοσοφική του σχολή η οποία θα λειτουργήσει στο ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον του Ελαιώνα και του Κηφισού μέχρι τον 6^ο αιώνα μ.Χ.

«Ο Πλάτων, καταλύοντας με μία μεγαλειώδη κίνηση που ήταν σε θαυμαστή συμφωνία με το πνεύμα του όψιμου άστεως μια παράδοση κοσμολογικού στοχασμού, όρθωσε ένα αυστηρά ιεραρχημένο σύμπαν υπό την απόλυτη εξουσία του Λόγου. Λόγος με κεφαλαίο Λ, η Ιδέα ως έμβλημα της μέγιστης δυνατής αφαιρέσεως και ως αρχή της ταυτοσημίας: έχουμε όντως εδώ ένα νέο στοιχείο, ένα καινούργιο μόρφωμα στην ιστορία του πολιτισμού που θα διεκδικήσει στο εξής το προνόμιο του έσχατου θεμελίου...», Τερζάκης 2003, σ. 51

Το Γυμνάσιο της Ακαδημίας θα αποτελέσει για χίλια περίπου χρόνια μία από τις σημαντικότερες πνευματικές εστίες της Αθήνας και κατά τον 5^ο αιώνα μ.Χ. ανοικοδομείται σε μεγάλο βαθμό ενώ, με την παρουσία των νεοπλατωνικών φιλοσόφων, αναδεικνύεται στο «σημαντικότερο πνευματικό ίδρυμα της εποχής αυτής». (Τραυλός 2005, σ. 134) Το κλείσιμο της Ακαδημίας το 526 μ.Χ., αλλά και των

¹⁰ Τα Γυμνάσια της Ακαδημίας στον Κηφισό, του Λυκείου στον Ηριδανό και του Κυνοσάργους στον Ιλισσό, ήταν εγκατεστημένα «εκτός των ορίων της πόλεως, πλησίον των καλύτερων προαστίων της σε ελεύθερους χώρους κοντά στα νερά των αθηναϊκών ποταμών, τα οποία ήταν απαραίτητα για την τροφοδοσία και διατήρηση των κήπων και των αλσών όπου οι νέοι ασκούσαν και αναπαύονταν.», Νίκου, Ανανιάδης 1994

¹¹ Η κοιλάδα του Κηφισού είναι, για τους Αθηναίους, ο τόπος που απήγαγε ο Πλούτωνας την Περσεφόνη. Στις όχθες του υπήρχαν ιερά του θεού Κηφισού, του Μελίχιου Δία, της Κυβέλης καθώς και βώμοι και αγάλματα., Παντελοπούλου 2010, σ.47

¹² «Μία ευρεία οδός, ο καλούμενος «έξω δρόμος», που πλαισιωνόταν κατά μήκος του από τάφους, το ονομαζόμενο «Δημόσιον Σήμα», «Πολυάνδριον» ή «Μνήμα», και όπου καθιερώθηκε να τελέται ο αγώνας της λαμπαδηδρομίας προς τιμήν των νεκρών, ξεκινούσε από το Δίπυλο στον Κεραμεικό οδηγώντας στην είσοδο της Ακαδημίας, σε απόσταση περίπου 2,5 χιλιομέτρων από τα τείχη της πόλης.», Νίκου, Ανανιάδης 1994

¹³ «Προς το ΝΔ του ιστορικού λόφου (Ίππιου Κολωνού) έκαιτο το πάλαι η πολυθρόνητος Ακαδήμεια, ήτηςωνομάσθη ούτω από Ακαδήμου, του γενάρχου ήρωος και πρώτου συνοικιστού. Η Ακαδήμεια ήτο ιερών άλσος περίφρακτον, εν αυτή δ' υπήρχον και αι περίφημοι μορταί, ιεραί δηλαδή ελαΐαι της Αθήνας, εκ του ελαΐου των οποίων εδίδετο εις τους νικητάς των Παναθηναϊκών αγώνων.», Φιλαδελφούς 1994[1924], σ.185

άλλων φιλοσοφικών σχολών της Αθήνας, από τον Ιουστινιανό θα σημάνει και την οριστική περιθωριοποίηση της πόλης στο πλαίσιο της νέας αυτοκρατορίας¹⁴.

Το διάστημα που μεσολαβεί μέχρι την πρώιμη τουρκοκρατία είναι αρκετό ώστε κατά τα μέσα του 15^{ου} αιώνα να μην είναι γνωστή η ακριβής θέση των άλλοτε ισχυρών φιλοσοφικών σχολών της Αθήνας¹⁵. Στην πραγματικότητα η ανακριβής χωροθέτηση των αρχαίων σχολών, πρέπει να οφείλεται και στη ρομαντική διάθεση των αφηγήσεων χάριν της οποίας τα μνημεία της Αθήνας χωροθετούνται αβίαστα σε πολλαπλά σημεία. Η Ακαδήμεια αποτελεί πλέον τμήμα της εύφορης αγροτικής περιοχής του Ελαιώνα που εξακολουθεί να διασώζει παραφθαρμένη την ονομασία (Καθήμια)¹⁶ και τη σύνδεσή της με την πόλη της Αθήνας αφού το μεσαιωνικό οδικό δίκτυο δεν διαφοροποιείται ουσιαστικά από το αρχαίο (Μοσχονάς 1994).

Γ. 2. Ο σχεδιασμός της πρωτεύουσας, η θέση των ανακτόρων και η συγκυριακή γέννηση της γειτονιάς του Μεταξουργείου

Η επιλογή της πρωτεύουσας του νέου ελληνικού κράτους το 1834 επανατοποθετεί στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος την πόλη της Αθήνας, ανασύροντας μετά από μεγάλο διάστημα "παρακμής" την αξία του παρελθόντος και της ιστορίας της. Στην πραγματικότητα, η Αθήνα δεν διαθέτει κανένα πλεονέκτημα υποδομών συγκριτικά με τις άλλες υποψήφιες πόλεις¹⁷ αφού είναι σε μεγάλο βαθμό ερειπωμένη, συρρικνωμένη πληθυσμιακά και με ισχνή παραγωγική ή εμπορική δραστηριότητα. Η επιλογή της για την εγκατάσταση της διοίκησης του νέου κράτους βασίστηκε στην ανάπτυξη ενός συνολικού νέου οράματος για το μέλλον του έθνους και τη «στέρεη αγκύρωσή» του στο ένδοξο παρελθόν της.

Κρίσιμο διακύβευμα του νέου βασιλείου αποτέλεσε, "στα χνάρια του ευρωπαϊκού εθνικισμού", η αναγνώριση της γνησιότητας και νομιμότητας του νέου

¹⁴ «...ελάχιστα μνημονεύεται η πόλις των Αθηνών, η οποία μετά την υπό του Ιουστινιανού κατάργηση των φιλοσοφικών σχολών εξέπεσαν εις μίαν ασήμαντον επαρχιακήν πόλιν της μεγάλης Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.», Τραυλός 2005, σ. 149

¹⁵ «Το σύντομο οδηγό του για τις αθηναϊκές αρχαιότητες, με τίτλο «Τα θέατρα και τα διδασκαλεία των Αθηνών», ο Ανώνυμος της Βιέννης συνδυάζει πραγματικά στοιχεία του αθηναϊκού χώρου, παραδόσεις και μυθεύματα. Στα περίχωρα της τότε Αθήνας τοποθετεί ορισμένες από τις μεγάλες σχολές: την Ακαδημία στην τοποθεσία Βασιλικά, στα νότια της πόλης, το διδασκαλείο του Πλάτωνος στο Παραδείσιον, που κατά μία άποψη ταυτίζεται με τα Πατήσια, την Ελαιατική σχολή στους Αμπελοκήπους και τέλος τις σχολές του Πολυζήλου και του Διόδωρου στον Υμηττό.», Μοσχονάς 1994

¹⁶ «Ἰήμερον ἡ θέσις αὐτῆς υποτίθεται εἰς τὰ πέραξ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος, πλησίον δένδροφύτου χώρου, ὅστις φέρει τὸ παρεφθαρμένον ἐκ τοῦ ἀρχαίου ὄνομα Καθήμια.», Φιλαδέλφους 1994[1924], σ.185

«Ἡ ἀρχαία ὀνομασία διατηρηθῆσα διὰ μέσου των αἰώνων εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν... Εἰς ἔγγραφα τοῦ τέλους τῆς Τουρκοκρατίας ἀπαντᾶται ὡς Ἀκαθήμια. Κατὰ τοὺς νεότερους χρόνους, ἠκούετο καὶ ἐγράφετο ὡς Ἀκαθήμια καὶ Καθήμια.», Μπίρης 2006 [1971], σ. 43

¹⁷ Σχετικά με τα ιδεολογικά, «μικροπολιτικά» μη ορθολογικά κριτήρια επιλογής της νέας πρωτεύουσας: Μπίρης 1999 [1966], Μαντουβάλου 1988, Τσιώμης 1989, Μπαστιά 2008, Παπαγεωργίου-Βενετάς 2010, κ.ά.

κράτους μέσα από τη συγκρότηση ενιαίας ελληνικής εθνικής συνείδησης. Εκτός από τη γλώσσα και τη θρησκεία, η ιστορία αποτέλεσε τότε ένα από τα οχήματα για τη συγκρότηση εθνικής συνείδησης¹⁸ και επομένως ο σχεδιασμός γενικότερα αλλά και ο σχεδιασμός της Αθηναϊκής πρωτεύουσας ειδικά, υπηρέτησε αυτόν τον στόχο. Πέρα από το στοιχείο του ευρωπαϊκού προσανατολισμού και του "εκπολιτισμού" που αντιπροσώπευε ο πολεοδομικός σχεδιασμός, η διαχείριση των μνημείων της Αθήνας μέσα στα πλαίσια του σύγχρονου σχεδιασμού της πόλης, θα αποκαθιστούσε την απαραίτητη εθνική ιστορική συνέχεια. (Μπαστέα 2008, σσ.64-86)

Αν και η Ακαδημία Πλάτωνος θα καθυστερήσει να αναδυθεί στο προσκήνιο των σχεδιασμών για την πόλη, η συμπερίληψή της θα πρέπει να ερμηνευθεί μέσα από τα παρακάτω βασικά χαρακτηριστικά του σχεδιασμού της πρωτεύουσας. Το ένα σχετίζεται με τον «κεντρικό» σχεδιασμό και τη δημιουργία της αρχαιολογικής ζώνης γύρω από την οποία θα αναπτυχθεί η νέα πόλη¹⁹. Η κύρια αυτή επιλογή, που καλείται να νομιμοποιήσει και να θεμελιώσει ένα ολόκληρο βασίλειο στο ένδοξο αθηναϊκό παρελθόν, έρχεται αντιμέτωπη από την πρώτη στιγμή με τη μικρή ή μεγαλύτερη ιδιοκτησία που ενθαρρύνεται προκειμένου το νέο κράτος να αντλήσει ευρύτερη συναίνεση. (Μαντουβάλου 1988) Τα παραπάνω οδηγούν από πολύ νωρίς σε μία σειρά από συγκυριακές επιλογές και υποχωρήσεις του σχεδιασμού που αναβάλουν τα μεγαλεπήβολο ανασκαφικό πρόγραμμα την ίδια στιγμή που αναδιατάσσουν τις κοινωνικές ομάδες και τα συμφέροντά τους στο χώρο.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της «διαπλοκής των ατομικών-συγκυριακών επιλογών και των δομικών τάσεων που υπαγορεύουν την ανάπτυξη της πόλης» (Αγριαντώνη 1994) αποτελεί η δημιουργία της συνοικίας του Μεταξουργείου και στη συνέχεια η επέκτασή της προς τις εξοχικές αγροτικές περιοχές της Κολοκυνθούς, του Κολωνού, των Σεπολίων. Η συγκυριακή επιλογή των Κλεάνθη, Σάουμπερτ και Κλέντσε να χωροθετήσουν τα ανάκτορα των Αθηνών στην περιοχή της σημερινής Ομόνοιας και του Διπύλου (Κεραμεικού) αντίστοιχα, κινητοποίησε τις αγορές γης και σημαντικές επενδύσεις σε κατοικίες «εύπορων επηλύδων»²⁰. Μέχρι την οριστική επιλογή της θέσης των ανακτόρων, το 1836, και τη θεμελίωσή τους, σε

¹⁸ "Ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος πρωτοεξέδωσε την Ιστορία του Ελληνικού Έθνους το 1853. (...) Σε αυτή καθιέρωσε τη συγγραφή της ελληνικής ιστορίας ως ενός συνεχούς νήματος που ξεκινά από την κλασική εποχή και φτάνει ως τις μέρες μας χωρίς διακοπή." Μπαστέα 2008, σ.77

¹⁹ Σε μία ανοικτή αντίθεση προς την πόλη που απλωνόταν με γεωμετρικότητα πάνω σε ένα σχεδόν επίπεδο έδαφος, η περιοχή στα νότια της Ακρόπολης, οι γειτονικοί ιστορικοί λόφοι και οι όχθες του ποταμού Ιλισού εμφανίζονται στο σχέδιο ως τελείως ελεύθερες από κάθε δόμηση, ώστε να αποτελέσουν μια εκτεταμένη αρχαιολογική ζώνη περίπου 150 εκταρίων, που θα είχε μέγεθος ανάλογο προς την έκταση της σχεδιαζόμενης πόλης. Παπαγεωργίου-Βενετιάς 1989, σ.56

²⁰ Στην περιοχή αυτή, δυτικά της τειχισμένης πόλης και σε άμεση γεινίαση με τις δυτικές πόλεις και τους οδικούς κόμβους προς την αγροτική ενδοχώρα, χωροθετούνται παραγωγικές δραστηριότητες που ως οχλούσες εκτοπίζονταν εκεί. Τα κεραμοποιεία, τα αλώνια, τα σαπωνοποιεία, ελαιουργεία, βυρσοδεμεία και τα σιδεράδικα, καθορίζουν τον παραγωγικό-βιοτεχνικό χαρακτήρα της περιοχής.

σχέδια του F. von Gartner, στο ανατολικό άκρο της νέα πόλης στη σημερινή πλατεία Συντάγματος, αρκετές εύπορες οικογένειες έχουν αναγείρει πολυτελείς οικοδομές κυρίως κατά μήκος της Οδού Πειραιώς.

Ο πρίγκιπας Γεώργιος Καντακουζηνός σπεύδει, ήδη από το 1834, να αποκτήσει μία μεγάλη έκταση στην περιοχή «Χεζολίθαρα», όπου σε σχέδια του Χρ. Χάνσεν, αρχίζει την ίδια χρονιά την ανέγερση ενός συγκροτήματος που περιλαμβάνει εμπορικό κέντρο, κατοικίες των εμπόρων καθώς και τη δική του πολυτελή κατοικία. Η ματαίωση των προσδοκιών για την εξέλιξη της ανακτορικής γειτονιάς οδηγούν στην ακύρωση των φιλόδοξων επιχειρηματικών σχεδίων. Το συγκρότημα παραμένει ημιτελές, ενώ στη συνέχεια το αποκτά η Αγγλική Εταιρία A. Wrampe and Co. με πρόθεση να εγκαταστήσει βιομηχανία παραγωγής μετάξης. Το μέγεθος του εγχειρήματος δεν θα επιτρέψει την πραγματοποίησή του παρά μόνο το 1854 και αφού η νεοϊδρυθείσα «Σηρική Εταιρία της Ελλάδος – Α.Γ. Δουρούτης και Σία» αγοράσει το συγκρότημα από την πτωχευμένη αγγλική εταιρία. Η οργάνωση της νέα εταιρίας του Αθανάσιου Δουρούτη είναι υποδειγματική και πολύ γρήγορα η πρωτοφανής σε μέγεθος και λειτουργία βιομηχανία (Παπαδόπουλος-Βρεττός 2001 [1860]) αναδεικνύεται, σε εθνικό επίπεδο, σημαντική παραγωγική μονάδα και με εντυπωσιακή εξαγωγική δραστηριότητα.²¹

Αν και σύντομη, η λειτουργία του μεταξουργείου θα προσελκύσει και άλλες βιοτεχνίες και παραγωγικές δραστηριότητες και τελικά την εγκατάσταση του εργατικού δυναμικού που απασχολείται σε αυτές²². Το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα η ανάπτυξη των εργατικών συνοικιών κατά μήκος της οδού Πειραιώς σχετίζεται με την εγκατάσταση των βιομηχανιών και βιοτεχνιών στον άξονα που συνδέει την Αθήνα με το εμπορικό της λιμάνι. Η συνοικία του Μεταξουργείου αναπτύσσεται και, το 1864, το ρυμοτομικό σχέδιο επεκτείνεται ως το ρέμα του Κυκλοβόρου²³ πέρα από το οποίο παραμένει η παραγωγική ύπαιθρος του Ελαιώνα με τους κήπους, τις καλλιέργειες και τα αμπέλια.

²¹ Το Μεταξουργείο του Αθ. Δουρούτη θα λειτουργήσει υποδειγματικά για μια εικοσαετία, απασχολώντας μέχρι και 200 εργάτες. Την πορεία του ανακόπτει η επιλογή της Κυβέρνησης να διακόψει την προστατευτική της πολιτική αίροντας την εξαγωγική φορολογία των πρώτων υλών της μεταξουργίας (κουκούλια). Από το 1871 η εξαγωγική δύναμη της εγχώριας μεταξουργίας συρρικνώνεται δραματικά λόγω της αδυναμίας της να ανταπεξέλθει στην ανταγωνιστική ιταλική βιομηχανία η οποία και απορροφά σχεδόν ολόκληρη την παραγωγή πρώτης ύλης. Υπό αυτές τις συνθήκες, το 1875, το Μεταξουργείο της Αθήνας και η Σηρική Εταιρία ολοκληρώνουν ένα σύντομο κύκλο ζωής., Αγκριαντώνη, Χατζηιωάννου 1995

²² Ήδη, από το 1856, εγκαθίσταται στις πρώην οικίες Ν. Κύκλου και Βράνη, στην Οδό Πειραιώς, το Ορφανοτροφείο Χατζηκώστα όπου σύντομα λειτουργούν εργαστήρια ραπτικής, υποδηματοποιίας και σιδηρουργίας. Τα τελευταία εξελίσσονται σε εργοστάσιο-σιδηρουργείο το οποίο παραχωρείται σε ιδιώτες και απασχολεί, το 1884, πενήντα εργάτες. (Αγκριαντώνη, Χατζηιωάννου 1995, σ.162) Από το 1859, εγκαθίσταται και λειτουργεί στην περιοχή του Κεραμικού το εργοστάσιο παραγωγής φωταερίου το οποίο με τη σειρά του θα καθορίσει την εξέλιξη της εργατικής γειτονιάς του Γκαζιού.

²³ Το 1864 η Διεύθυνση Μηχανικού του Στρατού εκπονεί το Σχέδιο Ανασυγκρότησης και Επέκτασης της Υπάρχουσας Ρυμοτομίας στο οποίο η περιοχή του Μεταξουργείου εκτείνεται μέχρι το όριο του ρέματος του Κυκλοβόρου και από την οδό Σαλαμίνας στα νότια μέχρι την Αγίου Κωνσταντίνου και την Ομόνοια. (Μπίρης 1999 σσ.161, 162) Ενεκρίθη διά διατάγματος της 6^{ης} Φεβρουαρίου 1864 και εκ νέου με ωρισμένες τροποποιήσεις διά διατάγματος της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1864.

Παράλληλα με την πύκνωση της παλιάς πόλης, σε όλη την έκταση της τότε Αθήνας αναπτύσσονται σειρά ιδιοκτησιακών συμφερόντων στη βάση και προς εξυπηρέτηση των οποίων το νέο σχέδιο του 1864, κατόπιν της σύστασης του Σώματος Πολιτικών Μηχανικών της Υπηρεσίας Δημοσίων Έργων, τροποποιείται σημειακά 173 φορές από το 1878 ως το 1900. (Μπίρης 1999, σ.191) Η παρέμβαση και συχνή αναίρεση ή καθοριστική τροποποίηση του σχεδιασμού, καλλιέργησε σύμφωνα με την Ελένη Μπαστέα(2008, σ.263), από τις πρώτες δεκαετίες της ανοικοδόμησης την αντίληψη ότι τα πολεοδομικά σχέδια αποτελούσαν μάλλον “διαπραγματεύσιμες προτάσεις της κυβέρνησης παρά τελεσίδικα μοντέλα διαχείρισης του χώρου”.

Η εντεινόμενη αυτή διαδικασία με την οποία η εγκατάσταση στο χώρο αποδεσμεύεται εν μέρει από τις κατευθύνσεις του σχεδιασμού αποδίδεται συνήθως σε πρακτικές αυθαίρετης δόμησης και αυτοστέγασης πλατιών εργατικών στρωμάτων, ενώ θα πρέπει να συσχετιστεί τόσο με συμφέροντα ευκατάστατων ιδιοκτητών γης όσο και με μία κρατική πολιτική που ευνοεί τις επεκτάσεις του σχεδίου της πόλης, όχι σε αντιστοιχία προς την πραγματική μεγέθυνση της πόλης αλλά ακριβώς προκειμένου να ωθήσει τους μηχανισμούς επένδυσης στην αγορά γης²⁴.

Εξάλλου, η οικοδομική δραστηριότητα στην πρωτεύουσα παρουσιάζει σημαντική επιτάχυνση χάρη στην ώθηση που λαμβάνει μετά το 1870 και την εγκατάσταση στην πρωτεύουσα εύπορων παλιννοστούντων ομογενών. (Μπίρης 1999, σ.241) Στην εισροή κεφαλαίων μιας πρώτης αθηναϊκής αστικής τάξης οφείλεται εν πολλοίς και η φαινόμενη οικονομική ευρωστία της περιόδου (Σαρηγιάννης 1989, σ.216), ενώ η αγορά γης και η ανέγερση πολυτελών κατοικιών θα αποτελέσει έκτοτε την “κύρια επιλογή επένδυσης και κατανάλωσης των κεφαλαίων των Ελλήνων και του εξωτερικού και του εσωτερικού”. (Μπαστέα 2008, σ.63)

²⁴ «...η βασική αντίφαση, που διαπιστώνεται ανάμεσα στον πολεοδομικό σχεδιασμό και τη συστηματική αναίρεσή του, παρουσιάζεται τελικά ως ομολογή της ανηφαπτικής στάσης που διατηρεί η κρατική εξουσία ανάμεσα στις πρωτοπόρες, εκσυγχρονιστικές προοπτικές της και την ανάγκη πολιτικού προσεταιρισμού πλατιών στρωμάτων του πληθυσμού.» Μαντουβάλου 1988, σ.6

Γ. 3. Οι πρώτες βιομηχανίες και οι εργατικές συνοικίες

Η ένταση της οικοδομικής δραστηριότητας και οι επεκτάσεις του σχεδίου της πόλης είναι συνεχείς, παρόλα αυτά η περιοχή βορειοδυτικά του Μεταξουργείου δεν αποτελεί ελκυστικό τόπο εγκατάστασης. Το ρέμα του Κυκλοβόρου διασχίζει την περιοχή εκβάλλοντας στο λεγόμενο έλος του Προφήτη Δανιήλ ή «Μινώταυρο». Από το 1870 ο Κυκλοβόρος δέχεται το αποχετευτικό δίκτυο του Μεταξουργείου ενώ και μετά την μετατροπή του σε κλειστό αγωγό, το 1880, εξακολουθεί να παροχετεύει τα λήμματα στην περιοχή του Προφήτη Δανιήλ²⁵. (Χατζιώτης 2005, σ. 73)

Αν και ο Κυκλοβόρος καλύπτεται και παύει να αποτελεί όριο της πόλης προς τον αγροτικό Ελαιώνα, λίγα χρόνια αργότερα, το 1884, κατασκευάζεται η σιδηροδρομική σύνδεση Πειραιώς-Αθηνών-Πελοποννήσου που διχοτομεί, μαζί με τη λεωφόρο Κωνσταντινουπόλεως, την περιοχή²⁶. Το δυτικό τμήμα, προς το έλος του «Μινώταυρου» ταυτίζεται με τους «ανθυγιεινούς πέρα μαχαλάδες» και τις συνθήκες υποβάθμισης, μέχρι την επέκταση του αγωγού προς το Φάληρο και την αναίρεση του έλους το 1928, επί δημαρχίας Σπύρου Πάτση. (Μπίρης 1999, σ.256) Σύντομα θα διαφανεί ότι η μετατροπή των ρεμάτων σε κλειστούς αγωγούς σε συνδυασμό με την ραγδαία οικοδόμηση επηρεάζει δραματικά την απορροή των όμβριων με αποτέλεσμα να σημειώνονται μεγάλης έκτασης πλημμύρες.

Παρόλα αυτά η βόρεια περιοχή του Ελαιώνα και προς τον Κηφισό, αποτελείται από αγροικίες και δυναμικές παραγωγικές εκτάσεις²⁷ ενώ αποτελεί και προσφιλή εξοχή των Αθηνών με αποτέλεσμα μία από τις πρώτες διαδρομές του ιππήλατου τροχιόδρομου, το 1882, να συνδέει την Ομόνοια με την Κολοκυνθού, διατρέχοντας τη σημερινή οδό Λένορμαν²⁸. (Χατζιώτης 2005, σ. 37)

²⁵ Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι από το σημείο αυτό τα λήμματα οδηγούνται με δίκτυο καναλιών προκειμένου να αρδεύσουν τα κήματα του Ελαιώνα που παρέχουν οπωροκηπευτικά προϊόντα στις αγορές της Αθήνας.

²⁶ «Έτα 1882 ψηφίζεται ο νόμος για την σιδηροδρομική σύνδεση Πειραιώς- Αθηνών- Πελοποννήσου και αρχίζουν αμέσως οι σχετικές εργασίες. Ταυτόχρονα, προσδιορίζεται και η θέση που θα δημιουργηθεί ο σιδηροδρομικός σταθμός της Αθήνας...», Χατζιώτης 2005, σ. 51

²⁷ Σύμφωνα με τα πληθυσμιακά απογραφικά δεδομένα που συγκεντρώνει ο Δ. Λιθοξόου, στην «Κολοκυνθού», τους λαχανόκηπους και το συνοικισμό δίπλα στον Κηφισό, απογράφονται 458 κάτοικοι το 1879 και 1.298 κάτοικοι το 1896. Στα γειτονικά Σεπόλια, αγροικία μέσα σε ελαιώνα και περιβόλια δίπλα στον Κηφισό, απογράφονται 278 κάτοικοι το 1879 και 419 κάτοικοι το 1896. (2008, Πληθυσμιακά - τοπογραφικά της Περιοχής Αθηνών, 1819-1907)

²⁸ «Καθώς ο μεγάλος αυτός δρόμος οδηγούσε έξω από την πόλη, προς το προάσπιο της Κολοκυνθούς, παρουσίαζε πάντοτε μεγάλη κίνηση. Κατ' αρχήν, κάθε πρωί, πριν ακόμη ξημερώσει, η Λένορμαν υποδεχόταν τους ουλαμούς των κυρ-Μέντων, που κουβαλούσαν τα λαχανικά, τα φρούτα και γενικά όλα τα ναυπά προϊόντα που κατευθύνονταν από τα περιβόλια του Μενιδίου και της Κολοκυνθούς προς την αγορά της Αθήνας. Υπήρχε όμως και μία άλλη δοσφορεπική παρέλαση που ζωντάνευε την οδό Λένορμαν, όταν οι Αθηναίοι εσυνήθιζαν να επισκέπτονται τις εξοχές. Η Κολοκυνθού ήταν μία από τις αγαπημένες εξοχές των Αθηναίων...», Χατζιώτης 2005, σ. 58

Η εγκατάσταση των πρώτων βιομηχανιών, ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, στο βόρειο τμήμα του Ελαιώνα, θα καθορίσει την επέκταση της κατοικίας στην περιοχή της Ακαδημίας Πλάτωνος η οποία συνδυάζει την εγγύτητα προς το βιομηχανικό Ελαιώνα, το κέντρο της πόλης, αλλά και το Σιδηροδρομικό Σταθμό Πειραιώς - Αθήνας - Πελοποννήσου. Αν και τμήματα της περιοχής έχουν ενταχθεί στο σχέδιο πόλης από το 1887²⁹ και η γειτονιά αποκτά επίσημα το όνομα Ακαδημία Πλάτωνος το 1908³⁰, σημαντική αλλαγή στην πυκνότητα κατοίκησης της θα επιφέρει η Μικρασιατική καταστροφή και το πρωτοφανές σε όγκο κύμα προσφύγων προς τα ελλαδικά αστικά κέντρα και κυρίως την Αθήνα. Η εγκατάσταση των προσφύγων, πέραν των οργανωμένων οικισμών που ανεγείρονται στο μεσοπόλεμο, θα καθοριστεί εν πολλοίς και από την ενσωμάτωσή τους στους παραγωγικούς μηχανισμούς, τη χωροθέτηση και δικτύωσή τους.

Στην περιοχή της Ακαδημίας Πλάτωνος καθοριστικό ρόλο στη προσέλκυση εργατών και των οικογενειών τους, παίζουν οι βιομηχανικές εγκαταστάσεις του Λαναρά, του Μουζάκη³¹ αλλά και αυτές του Δημόσιου Καπνεργοστασίου³² και του ΒΟΤΡΥΣ στα Σεπόλια. Οι γειτονίες του Κολωνού, Μεταξουργείου και Ακαδημίας Πλάτωνος θα βρεθούν σε προνομιακή γειτνίαση με το σιδηροδρομικό δίκτυο και την υπό συγκρότηση βιομηχανική ζώνη του άξονα της Πειραιώς. Η περιοχή δέχεται επιπλέον πιέσεις από τη γειτνίαση με το παραδοσιακό κέντρο της πόλης, σταθερή αναφορά για αναζήτηση εργασίας. Η μεταλλαγή της περιοχής και η συνεχής πύκνωσή της συναρτάται από οικονομικές και κοινωνικές διαδικασίες, δίκτυα οικογενειακά, συγγενικά, εργασιακά, παραγωγικά κ.λπ. που υπαγορεύουν τις επιλογές κατοίκησης. Στην Ακαδημία Πλάτωνος η κατοίκηση συναρτάται από τα δίκτυα αυτά³³ και δεν απορρέει από την ύπαρξη και μεγέθυνση κάποιου οικιστικού ή οικονομικού πυρήνα.

²⁹ Το σχέδιο της πόλης των Αθηνών επεκτείνεται, το 1887 (9 Μαρτίου) στην περιοχή βορειοδυτικά του Μεταξουργείου (Προφήτης Δανιήλ, Ράμνες), το 1893 (17 Ιουλίου) στην περιοχή της Ακαδημίας Πλάτωνος (Αστρόφος, Καθήμεια) και του Κολωνού, το 1917 (4 Μαΐου) στην περιοχή της Κολοκυνθούς και το 1929 (30 Ιουνίου) στην περιοχή Ελαιτριβεία της Ακαδημίας Πλάτωνος., Χατζιώτης 2005, σ. 38 και Μπίρης 1999, σ. 318

³⁰ Το τοπωνύμιο Καθήμεια, από παραφθορά της λέξης «Ακαδήμεια», χρησιμοποιούταν πριν καθιερωθεί η νέα ονομασία. Η μετονομασία της περιοχής έγινε στις 13 Μαρτίου 1908., Χατζιώτης 2005, σ. 22

³¹ «Οι κλωστοϋφαντουργίες «Μουζάκη» και «Λαναρά – Κύρτσου» χρίστηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1930, την περίοδο που ξεκινά η ανοδική πορεία της κλωστοϋφαντουργίας στην Ελλάδα. Ο Ελευθέριος Μουζάκης το 1944 ίδρυσε την «ΚΛΩΣΤΑΙ ΠΕΤΑΛΟΥΔΑΣ-ΜΟΥΖΑΚΗΣ», το 1952 εισήγαγε τις κλωστές DMC και το 1957 μαζί με την «ΚΛΩΣΤΑΙ ΚΙΘΑΡΑΣ» συγκρότησε την «ΚΛΩΣΤΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΙ ΕΛΛΑΔΟΣ Α.Ε». Η κλωστοϋφαντουργία «Λαναρά-Κύρτση» το 1932 μετέφερε το δυναμικό της από την Νάουσα και άνοιξε εργοστάσιο στην Αθήνα, δίπλα στην κλωστοϋφαντουργία «Μουζάκη». Πηγή: <http://www.imeriologia.gr/article.asp?catid=26510&subid=2&pubid=110945246>

³² «Το Δημόσιο Καπνεργοστάσιο που καταλαμβάνει ολόκληρο το οικοδομικό τετράγωνο μεταξύ των οδών Λένορμαν, Αμφιάρου, Λεάνδρου και Κρέοντος, οικοδομήθηκε το 1927. Στον χώρο αυτό συστεγάστηκαν κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα περί τις 25 συνολικά καπνοβιομηχανίες. Το 1989, το καπνεργοστάσιο μαζί με τον μηχανολογικό του εξοπλισμό, χαρακτηρίστηκε ιστορικό διατηρητέο μνημείο, με απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού (ΥΠΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/2052/36197/4.8.1989)» Πηγή: http://www.eie.gr/archaeologia/gr/archeio_more.aspx?id=154

³³ Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των κλωστοϋφαντουργικών «Λαναρά» γύρω από τα οποία παραχωρούνται παράγκες για την εγκατάσταση εργατών από την Νάουσα.

Γ. 4. «Ξανασχεδιάζοντας» την Αθήνα των αρχαιολογικών χώρων

Στην αυγή του 20ου αιώνα η Αθήνα θεωρείται ήδη παλιά και χρήζει «ανασχεδιασμού». Την αναζήτηση νέου πολεοδομικού οράματος για την Αθήνα πρέπει να κατανοήσουμε, σύμφωνα με τον Γιώργο Σαρηγιάννη, υπό το πρίσμα της «εθνικής έξαρσης» των Βαλκανικών πολέμων και της επικείμενης εκπλήρωσης της «Μεγάλης Ιδέας». Το 1914 ο Μερκούρης αναθέτει τον επιδιωκόμενο ανασχεδιασμό της Αθήνας στον Thomas Mawson, βρετανό αρχιτέκτονα τοπίου, ο οποίος επεξεργάζεται τα επόμενα χρόνια τη σύνταξη ενός γενικού μεταρρυθμιστικού σχεδίου. Με την ολοκλήρωση του πολέμου ο Mawson εκθέτει στην πρωτεύουσα το σχέδιό του υπό τον τίτλο «Ξανασχεδιάζοντας την Αθήνα».

Στο σχέδιο αυτό, η έκταση της ανασκαφικής ζώνης γύρω από την Ακρόπολη, περιορίζεται σε μεγάλο βαθμό και ταυτόχρονα σχεδιάζεται στη βάση της μνημειώδους προβολής των ήδη ορατών μνημείων. Είναι όμως η πρώτη φορά που διατυπώνεται η ανάγκη ενοποίησης των περι την ακρόπολη χώρων για τη διαμόρφωση ενιαίου αρχαιολογικού, πολιτιστικού και ψυχαγωγικού πάρκου ανοικτού στους κατοίκους της πόλης. (Παπαγεωργίου-Βενετάς 1996, σσ. 226,227 και 2010, σσ. 33,34)

Λίγα χρόνια αργότερα ανακινείται το ζήτημα της ανασκαφικής ζώνης γύρω από την Ακρόπολη λόγω³⁴ της ανασκαφής της Αρχαίας Αγοράς, την οποία αναλαμβάνει η Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών. (Μπίρης 1999, σσ.382-394) Οι εργασίες εκτελούνται με ταχείς ρυθμούς, η συνοικία της Βλασαρούς κατεδαφίζεται και η Αρχαία Αγορά σταδιακά αποκαλύπτεται, τροφοδοτώντας μεταπολεμικά με πλήθος ευρημάτων την ιστορική και αρχαιολογική έρευνα.

Εντωμεταξύ το 1924 και ενώ η συνεχής επέκταση της Αθήνας γίνεται στην Ακαδημία Πλάτωνος με τους όρους εγκατάστασης εργατικών και χαμηλών-μεσαίων στρωμάτων όπως στην περιοχή του Μεταξουργείου, του Κεραμεικού και του Γκαζιού, ο Αλ. Φιλαδελφεύς (1994 [1924], σ.185) υποστηρίζει ότι η «θέσις της Ακαδημίας υποτίθεται εις τα πέριξ του ναού του Αγίου Τρύφωνος³⁵, πλησίον δενδροφύτου χώρου, όστις φέρει το παρεφθαρμένον εκ του αρχαίου όνομα Καθήμια.» Το 1929 παράλληλα με την Αρχαία Αγορά αρχίζουν οι ανασκαφές του

³⁴ Κατά τη συμφωνία που συνάπτεται το 1929 μεταξύ της κυβέρνησης του Ελευθέριου Βενιζέλου και της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών, η τελευταία αναλαμβάνει εξ ολοκλήρου την απαλλοτρίωση του ανασκαπτικού χώρου, τη διενέργεια του συνόλου των ανασκαφικών εργασιών, τη διαμόρφωση του αρχαιολογικού χώρου και την ανάδειξη των ευρημάτων.

³⁵ Η περιοχή διασώζει τότε το τοπωνύμιο Άστρυφος «κατά παραφθοράν του ονόματος της αυτόθι εκκλησίας Άγιος Τρύφων- Άης Τρύφος. Εις τα γραπτά μνημεία των Μεσαιωνικών Αθηνών αναφέρεται ως Άστρυφος και Άστρυφος και Άστρύφων.», Μπίρης 2006, σ. 20

χώρου της Ακαδημίας με έξοδα και προσωπική επιμέλεια του αρχιτέκτονα Παναγιώτη Αριστόφωνα μέχρι το 1939 οπότε και δωρίζει την έκταση στο δημόσιο. Οι ανασκαφικές εργασίες συνεχίζονται, μεταπολεμικά, από τον Φοίβο Σταυρόπουλο, με δαπάνη της Αρχαιολογικής Εταιρίας το διάστημα από το 1955 ως το 1963.

Την ολοκλήρωση του ανασκαφικού προγράμματος στην Ακαδημία περιλαμβάνει το σχέδιο ανασυγκρότησης της πρωτεύουσας που παρουσιάζει το 1945 ο Κωνσταντίνος Μπίρης (Μπίρης 1999, σσ.345-355). Σύμφωνα με αυτό: α) η εξασφάλιση κομβικού ρόλου για την μεταπολεμική Αθήνα εξαρτάται από τη συγκοινωνιακή της διασύνδεση και υποδομή, β) ο ρόλος αυτός μπορεί να εξασφαλιστεί με την ίδρυση ενός νέου διοικητικού και επιχειρηματικού κέντρου στη Μεγαρίδα, γ) ο ουσιαστικός πυρήνας ελκυστικότητας της πόλης των Αθηνών θα προκύψει από την εκτεταμένη ανασκαφή της περιοχής γύρω από την Ακρόπολη αλλά και από τη δημιουργία ενοποιημένου αρχαιολογικού πάρκου, του «Άλσους των Αρχαίων Αθηνών» εκτεινόμενου από το Στάδιο και το Ολυμπείο, μέχρι τον ανεσκαμμένο Κεραμεικό και την Ακαδημία του Πλάτωνος³⁶. Τα παραπάνω σύμφωνα με τον Κ. Μπίρη θα εξασφάλιζαν ότι *«είμαστε έτοιμοι να υποστηρίξουμε το μελλοντικό ενδιαφέρον για την Αθήνα»*. (Σαρηγιάννης 2000, σσ.165-168) Η πρόταση Μπίρη για τη δημιουργία του εκτεταμένου αρχαιολογικού Άλσους των Αθηνών θα επανέλθει αρκετά αργότερα μέσα από το πρόγραμμα ενοποίησης που πρώτη φορά περιγράφεται και θεσμοθετείται στο Ρυθμιστικό σχέδιο του 1985.

Γ. 5. Μεταπολεμική ανοικοδόμηση και αντιπαροχή

Παρά τις προθέσεις του σχεδιασμού από την πλευρά του δήμου της Αθήνας, ο κεντρικός σχεδιασμός επηρεάζει γρήγορα την εξέλιξη της περιοχής γύρω από τον αρχαιολογικό χώρο της Ακαδημίας Πλάτωνος. Από την μία πλευρά αναπτύσσεται η περιοχή κατοικίας στην οποία με το σύστημα της αντιπαροχής πυκνώνουν, τις δεκαετίες 1960-1970, οι πολυώροφες πολυκατοικίες που αντικαθιστούν τις μικρές, ευτελούς κατασκευής, εργατικές κατοικίες. Η πύκνωση αυτή είναι σε εξέλιξη και τις επόμενες δεκαετίες αλλά δεν παίρνει ποτέ την έκταση που παρατηρείται σε άλλες περιοχές της Αθήνας. Όπως και στην περιοχή του Μεταξουργείου, η ανέγερση πολυκατοικιών συγκεντρώνεται εντονότερα σε μια περιοχή ενώ σε άλλες παραμένει

³⁶ «Είς την κορυφήν των ζητημάτων που συνιστούν το πρόβλημα της πολεοδομικής αναμορφώσεως των Αθηνών τοποθετείται το ζήτημα της αποκαλύψεως του τοπίου της αρχαίας πόλεως. Εγχείρημα, το οποίον τα μέγιστα ενδιαφέρει, όχι μόνον τον Ελληνικόν Τουρισμόν και, γενικώτερον, τον πολιτισμόν του Ελληνικού Κράτους, αλλά κυρίως, την πνευματικήν τάξιν ολόκληρου του κόσμου.», Μπίρης 1999, σ. 348

ακόμη σήμερα το παλαιό οικιστικό απόθεμα. Κάτι τέτοιο παρατηρείται εντονότερα στις περιοχές που συνορεύουν με τον αρχαιολογικό χώρο αλλά και τις περιοχές κατοικίας σε επαφή με το βιοτεχνικό πάρκο.

Η αδράνεια αυτή στην αντικατάσταση του οικιστικού αποθέματος θα μπορούσε κατ' αρχάς να αποδοθεί τόσο στα μικρά μεγέθη των οικοπέδων και την πολύ-ιδιοκτησία σε αυτά, όσο και στην αδιαφορία του κατασκευαστικού και επενδυτικού κεφαλαίου για την «υποβαθμισμένη» περιοχή αλλά και τον δισταγμό μπροστά στο ενδεχόμενο ανεύρεσης αρχαιοτήτων και δέσμευσης της ιδιοκτησίας. Εξάλλου ο διαρκής ανακαθορισμός του ορίου του αρχαιολογικού πάρκου με την πρόοδο των ανασκαφών, και οι συνεχείς απαλλοτριώσεις, καθιστούν θεσμικά ασταθή και μη ελκυστική τη ζώνη γύρω από αυτό.

Η περιοχή όπου κατ' αρχάς εγκαθίσταται μεταπολεμικά η βιοτεχνία στα νοτιοδυτικά του αρχαιολογικού χώρου, εντάσσεται στο σχέδιο της πόλης το 1968 ενώ με το Γενικό Πολεοδομικό σχέδιο του 1988 χαρακτηρίζεται ως ΒΙΟ.ΠΑ. (Βιομηχανικό Πάρκο)³⁷. Η περίοδος κατά την οποία επιχειρείται η συγκέντρωση των «οχλουσών» παραγωγικών δραστηριοτήτων σε οργανωμένους χώρους υποδοχής με στόχο κυρίως την απομάκρυνσή τους από το κέντρο της πόλης³⁸, συμπίπτει χρονικά με την «αποβιοτεχνοποίηση» των δεκαετιών 1980-1990 και σε ένα βαθμό συμβάλλει στην κατάρρευση των παραγωγικών δικτύων και θυλάκων της πόλης.

Η δεκαετία του '80 χαρακτηρίζεται από την αβεβαιότητα που προκαλεί η συνεχής αποβιομηχάνιση, η οικονομική ύφεση και οι κοινωνικές ανακατατάξεις. Στο λόγο για την πόλη προστίθεται τώρα η περιβαλλοντική υποβάθμιση και η ανάγκη για ευθυγράμμιση με τις Κοινοτικές κατευθύνσεις της «Βιώσιμης Ανάπτυξης». (Μοδινός, Ευθυμιόπουλος 2000) Σε αυτό το πλαίσιο, τόσο η Επιχείρηση Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης το διάστημα 1983-1994, όσο και η θεσμοθέτηση του Ρυθμιστικού Σχεδίου (ΡΣΑ) με το νόμο 1515/1985, συγκροτούν μία συντονισμένη προσπάθεια διατύπωσης συνολικών στρατηγικών για την αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος με κύριο πλέον εργαλείο την προσπάθεια ελέγχου και ανάσχεσης της εξάπλωσης της πόλης. (Πυργιώτης 1989, σ.244, Γεράρδη 1999)

Το Ρυθμιστικό Σχέδιο του Αντώνη Τρίτση το 1985 εξειδικεύει για πρώτη φορά τους στόχους και τα εργαλεία σχεδιασμού στον εξωαστικό και τον αστικό χώρο⁴⁷. (Λουκάκης 1985) Για το πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας το Ρυθμιστικό θέτει τη βάση δημιουργίας του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου της Αθήνας και ο νεοσύστατος Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας (ΟΡΣΑ) συναρτά δύο

³⁷ Από την ένταξη του τμήματος αυτού στο σχέδιο πόλης το 1968 και μέχρι σήμερα, δεν έχει εφαρμοστεί το ρυμοτομικό σχέδιο.

³⁸ Το Π.Δ. 84/84 προβλέπει την μετεγκατάσταση μεσαίων και μικρών μεταποιητικών επιχειρήσεων σε οργανωμένες περιοχές υποδοχής (ΒΙΟ.ΠΑ).

διακριτά και αρκετά φιλόδοξα προγράμματα. Το ένα αφορά στην Ενοποίηση Χώρων Πρασίνου και Πολιτιστικών και Κοινωνικών δραστηριοτήτων. Το πρόγραμμα αυτό σε συντονισμό με τον καθορισμό, για πρώτη φορά, Ζωνών Προστασίας των Ορεινών Όγκων και των Ρεμάτων της Αττικής, επιδιώκει την ουσιαστική αποκατάσταση της συνέχειας της φύσης εντός του αστικού σώματος. (Μικρός 1996)

Το δεύτερο πρόγραμμα που περιγράφεται για πρώτη φορά αναλυτικά είναι η Ενοποίηση των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας, ένας στόχος που τίθεται από τα πρώτα χρόνια της Αθηναϊκής πρωτεύουσας και αναβιώνει έκτοτε χωρίς να μπορεί να εφαρμοστεί. Στη βάση όμως του Ρυθμιστικού εντάσσεται για πρώτη φορά σε ένα νομοθετημένο προγραμματικό πλαίσιο και υπό την ευθύνη του Οργανισμού Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προστασίας Περιβάλλοντος Αθήνας δρομολογείται η εφαρμογή του. (Γαλάνη 1996, σσ.66-71) Το πρόγραμμα της Ενοποίησης εξειδικεύεται στη δεκαετία του 2000 σε επιμέρους αντικείμενα και μελέτες, και την υλοποίηση του αναλαμβάνει η Ε.Α.Χ.Α. Α.Ε. η οποία ιδρύεται τον Οκτώβριο του 1997 με αυτό ως μοναδικό στόχο. (Ρωμανός 1999) Η ανάληψη της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 δρα καταλυτικά στη χρηματοδότηση και τη ροή της υλοποίησης των περισσότερων από τα προγράμματα της Ενοποίησης. (Βαΐου κ.ά. 2004)

Γ. 6. Η Ακαδημία Πλάτωνος μεταξύ κεντρικότητας και περιφέρειας

Η Ακαδημία Πλάτωνος επηρεάζεται από το νέο αυτό θεσμικό πολεοδομικό πλαίσιο με ένα ιδιαίτερο τρόπο. Ο αρχαιολογικός χώρος της Ακαδημίας και η ανάδειξή του μονοπωλούν το πολεοδομικό ενδιαφέρον στην περιοχή, αφήνοντας τόσο τις όμορες περιοχές κατοικίας όσο και το βιοτεχνικό πάρκο έξω από τις προγραμματιζόμενες παρεμβάσεις.

Θα δούμε αναλυτικότερα την πορεία που ακολουθούν τα τρία τμήματα της γειτονιάς.

Η περιοχή κατοικίας με τις δύο γειτονιές της, μεταλλάσσεται όπως είδαμε με την σταδιακή εξάπλωση της αντιπαροχής και την αντικατάσταση του κτιριακού αποθέματος από τη δεκαετία του 1950 και με σχετική ένταση μέχρι το 1970. Η αντικατάσταση αυτή δε σημειώνεται βέβαια ούτε με τους ρυθμούς που σημειώνεται σε άλλες περιοχές αλλά ούτε και ομοιόμορφα εντός της Ακαδημίας Πλάτωνος. Η συνοικία αυτή κατοικείται από πολύ νωρίς από μεσαίες και χαμηλές κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες (ΚΕΚ), σε άμεση εξάρτηση από τις βιομηχανικές μονάδες της περιοχής. Δεδομένων των πολύ υψηλών ποσοστών ιδιοκατοίκησης

και εντός των κατηγοριών αυτών, συνάγουμε ότι η κινητικότητα των κατοίκων της περιοχής, υπήρξε σχετικά μικρή σε σχέση με αυτή άλλων περιοχών από όπου οι μεγάλη πλειοψηφία των κατοίκων επέλεξε την μεταφορά του τόπου κατοικίας της προς τα προάστια της Αθήνας. Στο μεγαλύτερο μέρος της, η διαδικασία αυτή εξελίσσεται κατά τις δεκαετίες 1980 και 1990. Η συγκράτηση των χαμηλών κοινωνικο-επαγγελματικών κατηγοριών στην Ακαδημία Πλάτωνος ερμηνεύει από τη μία τη βραδύτητα με την οποία εξαπλώνεται η πολυκατοικία της αντιπαροχής και από την άλλη, τη μειωμένη συγκριτικά υποδοχή μεταναστών του πρώτου ρεύματος τη δεκαετία του 1990. (Μαλούτας 2013)

Οι Πολεοδομικές Μελέτες Αναβάθμισης (Π.Μ.) που από το 1992 εκπονούνται, σε εφαρμογή του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου (1988), περιβάλλονται από την απεικόνιση της «υποβάθμισης» του κέντρου της πόλης, για την οποία, βέβαια, τότε, δεν στοχοποιούνται μειονοτικές, ευπαθείς, ή «περιθωριακές» ομάδες πολιτών, αλλά αποδίδεται κυρίως στο κορεσμένο και αποκρουστικό οικιστικό περιβάλλον αλλά και την εντεινόμενη ατμοσφαιρική ρύπανση από τη ραγδαία αύξηση της αυτοκίνησης. (Μαλούτας 2013)

Η Ακαδημία Πλάτωνος δεν θα αποτελέσει αντικείμενο παρόμοιας Μελέτης Αναβάθμισης, παρά την ένταξή της στο φιλόδοξο πρόγραμμα της ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων. Η ίδια η περιοχή κατοικίας, με τους ελάχιστους θεσμοθετημένους και ακόμα λιγότερους υλοποιημένους κοινόχρηστους χώρους³⁹, με μόλις τρία διατηρητέα κτίσματα, αρκετές εμπορικές και μεταποιητικές λειτουργίες, δεν αποτελεί ελκυστικό αντικείμενο μελέτης και σίγουρα όχι προβολής. Στην πραγματικότητα, η Ακαδημία Πλάτωνος μένει έξω από τον κυρίαρχο λόγο για την ανερχόμενη ελκυστικότητα του κέντρου της πόλης, το οποίο με την ευκαιρία της ολυμπιακής προετοιμασίας, «αναβαθμίζεται» αισθητικά και υπόσχεται να προσελκύσει το επενδυτικό ενδιαφέρον⁴⁰.

Την ίδια περίοδο η ζώνη του βιοτεχνικού πάρκου ακολουθεί τη δική της εξέλιξη. Παρά την πύκνωση των μονάδων που εγκαθίστανται στην περιοχή αυτή, μετά τη διάνοιξη της λεωφόρου Αθηνών το 1956, και την ένταξή της στο σχέδιο πόλης ήδη από το 1968, η εφαρμογή του ρυμοτομικού εκκρεμεί μέχρι και σήμερα. Η έκταση αυτή χαρακτηρίζεται ως ΒΙΟ.ΠΑ. με το ΓΠΣ του 1988, αλλά εξαιρείται από το προεδρικό διάταγμα (1995) με το οποίο ο Ελαιώνας αποκτά Σχέδιο Χρήσεων Γης. Το γεγονός ότι η περιοχή του ΒΙΟ.ΠΑ. παραμένει εκτός του σχεδιασμού επιτρέπει την

³⁹ Το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο ορίζει ως κοινόχρηστους χώρους το αρχαιολογικό πάρκο, τις πλατείες Αγίου Γεωργίου και Σωτήρη Πέτρουλα αλλά και την έκταση των «λαχανόκηπων» και του κέντρου διαλογής των ΕΛΑΤΑ. Οι δύο τελευταίοι χώροι δεν απαλλοτριώθηκαν.

⁴⁰ Σε ένα μεγάλο βαθμό, αυτό καταγράφεται στις γειτονίες του Γκαζιού, του Μεταξουργείου αλλά και του Ψυρρή, σε συνάρτηση με ειδικές κάθε φορά συνθήκες όπως η χωρική συγκέντρωση της εστίασης ή της ψυχαγωγίας, οι χώροι συμβολικής οικονομίας και τέχνης, η μεταφορική υποδομή και το μεγάλο ιδιωτικό κεφάλαιο. (Σουλιώτης 2013)

εντατικότερη εκμετάλλευση⁴¹. Στο βόρεια τμήμα της Αθηνών εγκαθίστανται από το 2001 και μέχρι το 2007, το Χρηματιστήριο Αθηνών, ο ασφαλιστικός όμιλος Allianz, η εταιρία real estate "KanAm Grund", υπηρεσίες της Εθνικής Τράπεζας, η Διεύθυνση Εγκληματολογικών Ερευνών της Αστυνομίας και γραφεία της εταιρίας "Wind", αποδεικνύοντας την ύπαρξη ενός «προνομιακού πεδίου επιχειρηματικής δραστηριότητας». (Χατζηιωάννου 2012)

Η, επί δεκαετίες, εκκρεμότητα στην εφαρμογή του ρυμοτομικού και την αναπροσαρμογή των χρήσεων γης και των εξαιρετικά δυσμενών όρων δόμησης, έρχεται σε σύγκρουση με την προσπάθεια επέκτασης και ανάδειξης του αρχαιολογικού πάρκου της Ακαδημίας.

Η περιοχή όπου από το 1929 αποκαλύπτονται τμήματα του γυμνασίου της Ακαδημίας και του Περιστευλίου, και διενεργούνται έκτοτε αρκετές ανασκαφές (ιερή οικία, οικία Ακάδημου κ.λπ.) αργεί να αποκτήσει σταθερό όριο. Παρόλο που ο χώρος οριοθετείται για πρώτη φορά το 1937 (Φ.Ε.Κ. 325/Α/1937), το όριο θα αλλάξει επανειλημμένα για να συμπεριλάβει νέες ανασκαφές και απαλλοτριώσεις. Η έκταση του αρχαιολογικού χώρου κηρύσσεται απαλλοτριωτέα το 1974 και χαρακτηρίζεται ως Άλσος Πρασίνου το 1978. Με μεγάλη πίεση από τους κατοίκους της περιοχής, ήδη από τις αρχές τις δεκαετίας του 1980, πραγματοποιούνται σταδιακά πολλές απαλλοτριώσεις και κατεδαφίσεις οι οποίες συνεχίζονται μέχρι και το 2011⁴².

Ο αρχαιολογικός χώρος της ακαδημίας Πλάτωνος και το Άλσος εντάσσονται στο πρόγραμμα ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας (ΦΕΚ 80/Δ/88) σύμφωνα με το οποίο προβλέπεται η σύνδεση του πάρκου με τον Κεραμεικό μέσω του Δημοσίου Σήματος με την πεζοδρόμηση των οδών Μοναστηρίου και Σαλαμίνας. Το όραμα σύμφωνα με την ΕΑΧΑ είναι «η δημιουργία ενός Υπερτοπικού Πόλου Πολιτιστικών Δραστηριοτήτων στην Ακαδημία Πλάτωνα, μια «ποιοτική παρέμβαση μεγάλης κλίμακας» που συνάδει και με τους στόχους του Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας (Ν1515/85 όπως ισχύει) και θα αξιοποιήσει σε παγκόσμια κλίμακα την αίγλη της ομώνυμης σχολής. (Γαλάνη 1996, Ρωμανός 1999)

Προβλέπεται επίσης η αποκάλυψη του Δημόσιου Σήματος και η σύνδεση μέσω πεζοδρόμων, της Ακαδημίας Πλάτωνος με το λόφο του Ίππιου Κολωνού. Στα πλαίσια της ολυμπιακής ανάδειξης και αξιοποίησης του Αρχαιολογικού Πάρκου

⁴¹ Σε αντίθεση με τη νότια πλευρά της λεωφόρου Αθηνών, όπου οι συντελεστές δόμησης είναι πολύ χαμηλότεροι (ΣΔ: 0.8 και 40% κάλυψη) το τμήμα προς το αρχαιολογικό πάρκο παραμένει στους συντελεστές που ορίζονται από το ΦΕΚ 224Δ/1968 και είναι σημαντικά υψηλότεροι (ΣΔ: 3 και 70% κάλυψη).

⁴² Το αρχαιολογικό πάρκο στη σημερινή του έκταση προκύπτει από διαδοχικές απαλλοτριώσεις που διενεργεί η Γ' Εφορία Προϊστορικών και Κλασικών αρχαιοτήτων και τη συνένωση 1.50 στρεμμάτων.

της Ακαδημίας, εντάσσεται η πρόθεση ανέγερσης του νέου Μουσείου της Πόλης των Αθηνών⁴³, προκειμένου να αποτελέσει, εντός του αρχαιολογικού πάρκου, πόλο έλξης ειδικού εκπαιδευτικού και συνεδριακού τουρισμού, ενώ καθορίζονται και χρήσεις γης και όροι δόμησης στη περιβάλλουσα ζώνη προστασίας (Φ.Ε.Κ. 911Δ/2004).

Στα πλαίσια του προγράμματος της ενοποίησης, και της ένταξης του Αρχαιολογικού Πάρκου της Ακαδημίας σε αυτό, κατατίθεται από ομάδα συνεργατών της ΕΑΧΑ Α.Ε.⁴⁴, εισήγηση με κατευθύνσεις για την έναρξη του σχεδιασμού στην Ακαδημία Πλάτωνος. Σε αυτήν, αναγνωρίζεται τόσο η σπουδαιότητα του αρχαιολογικού χώρου όσο και η κρισιμότητα της θέσης της «νησίδας» αυτής σε επίπεδο Δήμου. Γι' αυτό και υποστηρίζεται ότι ο σχεδιασμός θα πρέπει να αναγνωρίσει και να επιλύσει δύο επίπεδα σχεδιασμού με το ευρύτερο να καλύπτει όλη την «νησίδα» μεταξύ των σημαντικών οδικών αξόνων, ενώ το κυρίως επίπεδο σχεδιασμού, να αφορά τον λεπτομερή σχεδιασμό του αρχαιολογικού χώρου και του άμεσου αστικού περιβάλλοντος.

Η εισήγησή αυτή, περιγράφει μία σειρά κατευθύνσεων για κάθε επίπεδο σχεδιασμού αλλά εντοπίζει την πολλαπλή ασάφεια του θεσμικού πλαισίου για την περιοχή καθώς και την εκκρεμότητα σε ζητήματα οριοθετήσεων, χωροθέτησης του Μουσείου, μεταφοράς των ΚΤΕΛ κ.λπ. Η προσπάθεια αυτή, να αποτελέσει η Ακαδημία Πλάτωνος αντικείμενο συνολικού σχεδιασμού και όχι αποσπασματικής ανάδειξης του Αρχαιολογικού Πάρκου, δεν θα δρομολογηθεί, πιθανότατα λόγω της ματαιώσης των προσδοκιών και των σχεδιασμών για την πόλη, μετά τους ολυμπιακούς αγώνες και τη σύντομη ευφορία τους.

⁴³ Το μουσείο της Πόλης των Αθηνών, για το οποίο προβλέπεται δόμηση 30.000 τ.μ., θεσμοθετείται τελικά με το ΦΕΚ 239Α/2002.

⁴⁴ Την προεργασία αναλαμβάνουν οι συνεργάτες της ΕΑΧΑ Α.Ε. κ.κ. Ν. Βόσκογλου, Αλ. Φωτιάδης και Αθ. Αραβανινός, ενώ την εισήγηση με θέμα την έναρξη του σχεδιασμού στην Ακαδημία Πλάτωνος υπογράφει ο Αθανάσιος Αραβανινός, Ομ. Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Γ. 7. Σχεδιασμοί της κρίσης, η υποβάθμιση και η ανάκτηση του κέντρου

Η διάψευση των προσδοκιών, που είχαν στηριχθεί στην ολυμπιακή ευφορία, για την προσέλκυση σημαντικών επενδύσεων σε κεντρικές περιοχές της Αθήνας, δεν επηρεάζει την περιοχή της Ακαδημίας για την οποία δεν είχαν δημιουργηθεί τέτοιες προσδοκίες. Το πρόγραμμα της ενοποίησης τελικά διακόπτεται, το Μουσείο της Πόλης απομακρύνεται από τις προτεραιότητες του Υπουργείου Πολιτισμού και έτσι η ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου σε σημαντικό τουριστικό προορισμό ματαιώνεται.

Στην περίοδο που χαρακτηρίζεται από τα διαδοχικά μνημονιακά προγράμματα για τη διάσωση της εθνικής οικονομίας, από το 2009, οι σχεδιασμοί για την πόλη χαρακτηρίζονται από την επαναφορά του κέντρου της Αθήνας στο επίκεντρο του λόγου για την πόλη. (Καλαντζοπούλου κ.ά. 2011β) Η απεικόνιση της «υποβάθμισης» συνοδεύει όλη την τελευταία πενταετία, κάθε αναφορά στο κέντρο ενώ η «ανάκτησή» του αποτελεί το νέο «στρατηγικό» στόχο για τον οποίο συνεργάζονται πλήθος θεσμικών, κρατικών και επιστημονικών φορέων. Η έννοια της κεντρικότητας και το ίδιο το κέντρο της πόλης αποτελούν κομβικά πολιτικά διακυβεύματα. Οι διάφοροι σχεδιασμοί που εξαγγέλλονται από τον δήμο αλλά και από συναρμόδια υπουργεία και άλλους φορείς, στοχεύουν στην ανάκτηση του κέντρου της πόλης μέσα από μία σειρά παρεμβάσεων που θα το καταστήσουν εκ νέου ελκυστικό.⁴⁵

Οι παρεμβάσεις αφορούν στην αποκατάσταση της ασφάλειας της περιοχής, τον εκτοπισμό ανεπιθύμητων και προσέλκυση νέων επιθυμητών κοινωνικών ομάδων, αναβάθμιση του δημόσιου χώρου, κίνητρα για την αποκατάσταση του κτιριακού αποθέματος και την αύξηση της κατοικίας καθώς και δημιουργία πολιτιστικής και τουριστικής υποδομής. Τα επιχειρησιακά κείμενα ενσωματώνουν κάθε φορά τρέχουσες αντιλήψεις για την αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος, αδυνατώντας να διακρίνουν τον φυσικό σχεδιασμό και την ποιότητα του κελύφους της πόλης από τους μηχανισμούς και τις διεργασίες της κατοίκησης της.

Οι στρατηγικές για την “ανάκτηση” των κεντρικών περιοχών απευθύνονται πολύ συνειδητά σε μία κατηγορία κατοίκων με επιθυμητό κοινωνικό οικονομικό προφίλ

⁴⁵ Αναφέρουμε ως ενδεικτικά κείμενα τα εξής: «Σχέδιο Δράσης για το Κέντρο της Αθήνας, 6 σημεία» (Δήμος Αθηναίων σε συνεργασία με την κυβέρνηση και το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη), «Ένα σχέδιο για το Ιστορικό Κέντρο της Αθήνας» (Ειδική Μόνιμη Επιτροπή Περιβάλλοντος της Βουλής, 2010), «Σχέδιο Νόμου Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας / Αττικής 2021», «Πρόγραμμα Αθήνα-Αττική 2014» (ΥΠΕΚΑ), «Μεταλλασσόμενοι χαρακτήρες και πολιτικές στα κέντρα πόλης Αθήνας και Πειραιά» (ΥΠΕΚΑ, ΕΜΠ, 2011)

και είτε εκτοπίζουν βίαια (όπως στην περίπτωση των μεταναστών, τοξικό-εξαρτημένων, αστέγων κ.ά.), είτε έμμεσα αποκλείουν από το σχεδιασμό ομάδες κατοίκων όπως αυτές των βιοτεχνών, χειρωνακτών και μικρών εμπόρων. Παρόμοια χαρακτηριστικά και στόχευση μοιάζει να έχουν προγράμματα αναπλάσεων και παρεμβάσεων στην πόλη που εξαγγέλλει το Υπουργείο Περιβάλλοντος υπό τον τίτλο ΑΘΗΝ(Α)ΤΤΙΚΗ 2014, γύρω από τα οποία συμπυκνώνεται ο κυρίαρχος λόγος για την κρίση του κέντρου της Αθήνας και αρθρώνονται προτάγματα όπως η περιβαλλοντική, οικονομική και κοινωνική βιωσιμότητα.

Την ίδια στιγμή, τα μνημονιακά προγράμματα και οι σχετικές δεσμεύσεις των δημοσιονομικών στόχων αποτελούν τους μοναδικούς άξονες της πολεοδομικής πολιτικής. Οι αποκρατικοποιήσεις, η προσέλκυση επενδυτών, η εκποίηση δημόσιων εκτάσεων, ο εφαρμοστικός νόμος και η επικάλυψη κάθε άλλου νομοθετικού και ρυθμιστικού πλαισίου ακυρώνουν την έννοια του σχεδιασμού καθώς και κάθε περιβαλλοντική ή κοινωνική στόχευση.

Η αδυναμία καθορισμού στρατηγικών και πολιτικών για την πόλη και τους κατοίκους της από την κεντρική ή την τοπική διοίκηση, συνοδεύεται το ίδιο διάστημα από την εκχώρηση ρυθμιστικού πολεοδομικού ρόλου σε ιδρύματα, ιδιώτες και επενδυτές. Το γεγονός αυτό καθιστά εξαιρετικά σημαντική την ανάδυση και δυναμική δράση πολιτών στα πλαίσια κοινωνικών κινημάτων που σε τοπικό επίπεδο και με μεγάλη δικτύωση προασπίζονται το δημόσιο χώρο της πόλης, το δικαίωμα στην κατοικία, την εκπαίδευση, την έκφραση.

Στη σύγχρονη συγκυρία της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης, ο σχεδιασμός και οι πρακτικές ρυθμιστικής παρέμβασης στον αστικό χώρο μεταλλάσσονται και ο κυρίαρχος λόγος που τις συνοδεύει διαστέλλεται προκειμένου να ενσωματώσει ερείσματα κοινωνικής συνοχής, οικονομικής και περιβαλλοντικής βιωσιμότητας και μάλιστα με ένα περίβλημα «κατ' επείγοντος». Αν και τα χαρακτηριστικά του μεταλλαγμένου κυρίαρχου λόγου είναι αυτά, τα οράματα για την πόλη εξαντλούνται πλέον στην ανάκτηση ενός «απολεσθέντος» κέντρου και την επανεκκίνηση της οικονομικής δραστηριότητας σε αυτό με κάθε κόστος.

Σε αυτό το πλαίσιο, οι φορείς κεντρικού σχεδιασμού αρκούνται στο να επιβεβαιώνουν την «υποβάθμιση» του κέντρου, και να αναγγέλλουν μέτρα για την αντιμετώπιση της. Μέσα από τα προγραμματικά κείμενα των φορέων αλλά και από τον κυρίαρχο λόγο όπως αυτός εκφέρεται στην πλειοψηφία των περιοδικών,

ενημερωτικών εντύπων και τα μέσα ενημέρωσης⁴⁶, το κέντρο αναδεικνύεται σε κρίσιμο διακύβευμα για την «ανάκτηση» του οποίου αρκεί να εκτοπίσουμε περιθωριακές κοινωνικές ομάδες και να προσελκύσουμε νέους, δημιουργικούς κατοίκους. Ως αποτέλεσμα, ο σχεδιασμός για την πόλη, εξαντλείται στην αναδημιουργία ενός ελκυστικού κέντρου με ισχυρή ταυτότητα, το οποίο οφείλει να «καθαρίσει» από ανεπιθύμητες κοινωνικές ομάδες, οσοδήποτε ευπαθείς και αν είναι αυτές (μετανάστες, άστεγοι, τοξικό-εξαρτημένοι). Στη συνέχεια οφείλει να αναδείξει τα προνομιακά του χαρακτηριστικά, όπως κτιριακό απόθεμα αρχιτεκτονικής αξίας, γειτνίαση με μνημεία και αρχαιολογικούς χώρους, «νησίδες» δημιουργικών εργαστηρίων και συμβολικής οικονομίας (Μουλαρά 2013), προκειμένου να προσελκύσει επιθυμητούς κατοίκους, χρήστες και επισκέπτες.

Η εφαρμογή καθοριστικών πολεοδομικών παρεμβάσεων στο κέντρο της πόλης, σχετίζεται άμεσα με την πολιτική της ανάδειξης της κεντρικότητας ως φορέα αναβάθμισης της Αθήνας, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την «ανασυγκρότηση του κέντρου της Αθήνας με άξονα την πεζοδρόμηση της Οδού Πανεπιστημίου». Αν και, το πλαίσιο του εν λόγω σχεδιασμού και η ακαδημαϊκή και θεσμική του υποστήριξη παρουσιάζουν πλήθος αντιφατικών στρατηγικών (Θεοφανίδου κ.ά. 2012), η συμβολή του στην ανακατάταξη συμφερόντων του μεγάλου επενδυτικού κεφαλαίου θα είναι καθοριστική.

Ένα από τα χαρακτηριστικά των νεοφιλελεύθερων στρατηγικών που υιοθετεί ο σχεδιασμός για την πόλη, αφορά στην δημιουργία έργων –ναυαρχίδας τα οποία αναλαμβάνουν ιδιωτικά ιδρύματα μεγάλου κύρους και αποσκοπούν στο να εντάξουν, επιτέλους, την Αθήνα, καταρχάς σε μία ακόμα μεγάλη αφήγηση για την «ταυτότητά» της και τελικά στο διεθνή τουριστικό χάρτη. Τέτοιες περιπτώσεις αποτελούν το συγκρότημα της Εθνικής Βιβλιοθήκης και Λυρικής Σκηνής στον Ιππόδρομο του Φαλήρου (Ίδρυμα Σ. Νιάρχου), ο ανασχεδιασμός του Φαληρικού όρμου, το πρόγραμμα Re-think (Ξανά- σκέψου) και Re-activate (Ξανά- ενεργοποίηση) για την ανασυγκρότηση του κέντρου της Αθήνας (Ίδρυμα Ωνάση)⁴⁷

⁴⁶ «Η έλλειψη δημόσιων χώρων, τα κενά και γερασμένα κτίρια που έχουν μετατραπεί σε εστίες βρώμας και παραβατικότητας, η μεγάλη συσσώρευση παράνομων μεταναστών, η μείωση των θέσεων εργασίας, οι αυξανόμενες κοινωνικές εντάσεις, η ελλιπής καθαριότητα είναι τα βασικά παράπονα που εκφράζουν οι πολίτες και οι φορείς της Αθήνας... Μεταξύ των προτάσεων που καταθέτουν, σημειώνουμε την επανάχρηση εγκαταλειμμένων κτιρίων και κτιρίων υπό κατάληψη, επιλεκτικές κατεδαφίσεις για την αντιμετώπιση της πυκνής δόμησης και τη δημιουργία χώρων πρασίνου, κεντρικό στρατηγικό σχεδιασμό για τις χρήσεις στο κέντρο, ανακοπή της απομάκρυνσης και επιστροφή στο κέντρο δημόσιων φορέων κύρους, δράσεις ώστε να λειτουργήσει η Αθήνα ως προορισμός για το Σαββατοκύριακο και να προσελκύσει τουρισμό για ψώνια.», Νικολοπούλου 2013

⁴⁷ «Με επικεφαλής τον Αλφρέντο Μπρίλενμπουργκ, καθηγητή στο Πολυτεχνείο της Ζυρίχης, ομάδα ειδικών εκπαιδευτών που θα αντιμετωπίζουν προβλήματα καθημερινότητας. Πρωταγωνιστές θα είναι οι πολίτες, που καλούνται να συμβάλουν με την εμπειρία τους στην τελική διατύπωση των προτάσεων. Η δραστηριότητα του «Reactivate Athens» φιλοδοξεί να συμπληρώσει την αναμόρφωση της

και σε εξέλιξη η απόκτηση του Ελληνικού και η μετατροπή του σε διεθνή τουριστικό-ψυχαγωγικό προορισμό (Ομιλος Λάτση).

Δ. Πέρα από το βιώσιμο – συμμετοχικό σχεδιασμό.

Νοηματοδοτήσεις μίας οπτικής για το χώρο και το σχεδιασμό του.

Τόσο τα προγραμματικά κείμενα από την πλευρά των θεσμικών, πολιτικών και ακαδημαϊκών φορέων όσο και οι ίδιοι οι σχεδιασμοί και τα έργα που εκπονούνται από τα ισχυρά ιδιωτικά ιδρύματα, καθορίζουν ένα πλαίσιο με το οποίο σήμερα γίνεται κατανοητή η κυρίαρχη έννοια του οράματος και του σχεδιασμού για την πόλη. Όπως αναφέραμε ήδη, το πλαίσιο αυτό ενσωματώνει έννοιες όπως, η ταυτότητα, ο τόπος, η ιστορία, η κεντρικότητα, η βιωσιμότητα, η ανθεκτικότητα, η συμμετοχή και η ασφάλεια, και τις οποίες προβάλλει στο χώρο της πόλης και με μεγάλη έμφαση στο ευρύτερο «κέντρο» του. Η αφήγηση αυτή πολύ περισσότερο από τον σχεδιασμό που υπηρετεί και το κυρίαρχο όραμα που διαμορφώνει για την πόλη, ορίζει και το πλαίσιο συμμετοχής/ αποκλεισμού σε/από το νέο όραμα.

Η προσπάθεια να κατανοήσουμε τα χαρακτηριστικά της απεικόνισης και των σχεδιασμών της Αθήνας, αναδεικνύει το συγκρουσιακό χαρακτήρα της πόλης, υπαγορεύει την επανεξέταση ερμηνειών που αφορούν επενδυτικούς και θεσμικούς σχεδιασμούς και τις ματαιώσεις τους, υποδεικνύει «ρήγματα» και περιθώρια διεκδίκησης χώρο-κοινωνικής δικαιοσύνης και βέβαια επανατοποθετεί σε δοκιμασία το ρόλο του σχεδιασμού και τη δυνατότητά του να ενσωματώσει νέα μεθοδολογικά εργαλεία και μηχανισμούς *«μέσα από τους οποίους διαμορφώνονται, μεταλλάσσονται και αμφισβητούνται οι αντιλήψεις και οι σημασίες του χώρου»* (Μίχα 2012, σ.75).

Αν και η Ακαδημία Πλάτωνος παρουσιάζεται ως μία ακόμα «λανθάνουσα ιστορική κεντρικότητα»⁴⁸ της Αθήνας, αυτή σχετίζεται αποκλειστικά με τον σημαντικό αρχαιολογικό χώρο και τη δυνατότητά του να υποστηρίξει την ιστορική αφήγηση της πόλης. Η επιδίωξη της εργασίας αυτής και η επιλογή της Ακαδημίας Πλάτωνος ειδικότερα, αφορά στην προσπάθεια να ανασυρθούν από το περιθώριο του λόγου για την πόλη μία σειρά ατομικές και συλλογικές πρακτικές και στρατηγικές που εμπλουτίζουν την απεικόνιση της πόλης και ενδεχομένως τροφοδοτούν τον σχεδιασμό με πολλαπλά οράματα. Η διατύπωση κριτικών οραμάτων για την πόλη, την ίδια στιγμή που απονομιμοποιεί τις κυρίαρχες αφηγήσεις και αποσταθεροποιεί αυταρχικούς σχεδιασμούς, συσπειρώνει και

⁴⁸ «Μεταλλασσόμενοι χαρακτήρες και πολιτικές στα κέντρα πόλης Αθήνας και Πειραιά» (ΥΠΕΚΑ, ΕΜΠ, 2011), Λανθάνουσες ιστορικές κεντρικότητες και η δυναμική τους στο κέντρο της πόλης, σ. 448 <http://www.organismosathinas.gr/External%20files/Teuxoi/EMP/EMP%20metallasomenoi%20xarakteres%20kai%20polikes.pdf>

καλλιεργεί δομές αλληλεγγύης και συνεργασίας που εισάγουν στη συζήτηση για την πόλη την έννοια της **ανθεκτικότητας**.

Στη συνέχεια αναφερόμαστε σε μία σειρά νοηματοδοτήσεων που διαφοροποιούν την κατανόηση και ερμηνεία των ζητημάτων του χώρου και συγκροτούν μία διαφορετική οπτική από αυτή του κυρίαρχου λόγου για την πόλη. Η οπτική αυτή συμβάλλει στην απεικόνιση του ερευνητικού μας αντικειμένου ως πολλαπλού νοήματος και επιδιώκει την ανάδειξη ιδιαιτεροτήτων και συσχετισμών που διαφοροποιούν την περίπτωση μελέτης από στερεοτυπικές κατανοήσεις της «κεντρικότητας», της «υποβάθμισης» και της «ανάκτησης» της πόλης.

Από αυτήν, τη συγκρότηση του οράματος, ανοίγεται ο σχεδιασμός στις πολλαπλές αφηγήσεις του χώρου και το ερώτημα μετατοπίζεται στη δυνατότητα να εγκατασταθούν αλληλεξαρτήσεις μεταξύ των πολλαπλών αφηγήσεων και του σχεδιασμού. Με άλλα λόγια, η εργασία επιχειρεί να νοηματοδοτήσει εκ νέου το σχεδιασμό όχι σε σχέση με το κυρίαρχο ή κριτικό του περιεχόμενο αλλά σε σχέση με τη δυνατότητά του να συνομιλεί με μία πολλαπλή, υπό διαμόρφωση και εξέλιξη, συλλογική αφήγηση. Οι νοηματοδοτήσεις που συγκροτούν την οπτική αυτή σχετίζονται κυρίως με τις έννοιες του χώρου/ της χωρικότητας, του τόπου και της οικολογίας.

Η έννοια του χώρου και της χωρικότητας γίνεται κατανοητή μέσα από τη σχεσιακή του παραγωγή. Από αυτή την κατανόηση του χώρου οικοδομείται μία οπτική για τον αστικό χώρο που πέρα από διπολικές διακρίσεις ιδιωτικού-δημόσιου, υιοθετεί την έννοια του κοινού για να περιγράψει τις διαδικασίες κοινωνικής συγκρότησης του χώρου της πόλης. Η νοηματοδότηση του τόπου σχετίζεται με την ατμόσφαιρά του και την συλλογική παραγωγή και νομή της υπεραξίας του. Στο πλαίσιο αυτό, διερευνάται ο ρόλος των κοινωνικών κινημάτων και η γειτονιά ως κλίμακα αναφοράς για τη δράση τους. Τέλος, μέσα από τις επεξεργασίες της κοινωνικής οικολογίας και της φιλοσοφίας της φύσης αναδεικνύεται ο κεντρικός ρόλος του ανά-προσδιορισμού των κοινωνικών σχέσεων στην προσπάθεια ανά-νοηματοδότησης της φύσης. Μέσα από αυτό το συλλογισμό υπερβαίνουμε ένα ακόμα διπολικό σχήμα, αυτό της φύσης- πόλης, δομημένο στις ιεραρχικές δομές που νομιμοποιούν την κυριαρχία εντός της κοινωνίας και προς τη φύση.

Δ. 1. Ο χώρος, το δημόσιο και το κοινό, ο τόπος ως κοινό αγαθό

Το ζήτημα του δημόσιου χώρου συνδέεται παραδοσιακά με το δίπολο δημόσιου-ιδιωτικού⁴⁹ (Λάμπρου, Μπαλαμπανίδης 2011, σ.39) και η σχεδιαστική του αντιμετώπιση μοιάζει να εξαντλείται στη θεσμική ρύθμιση των χωρικών οριοθετήσεων του δίπολου αυτού και τις αρχιτεκτονικές επιλύσεις εντός αυτών των ορίων. Σήμερα οφείλουμε σε μία σειρά από επεξεργασίες της «χωρικότητας», της «δημόσιας σφαίρας», του «κοινωνικού», του «συλλογικού» και ευρύτερα των πολιτιστικών και κοινωνικών σπουδών και ειδικότερα των αστικών σπουδών, μία μετατόπιση των προσεγγίσεων του δημόσιου χώρου από το χωρικό τους ανάλογο στην κοινωνική τους συγκρότηση. (Μίχα 2008 και 2012)

Πρώτη επισήμανση σε μία κριτική προσέγγιση του δημόσιου είναι η σχεσιακή του καταγωγή. Ο χώρος, και εδώ ο δημόσιος, παράγεται από σχέσεις υποκειμένων, δεν «βρίσκεται» απλώς εκεί, ανεξάρτητα από τους κοινωνικούς δρώντες. Σύμφωνα με την ερμηνεία της Doreen Massey (2001), η χωρικότητα είναι η σφαίρα της δυνατότητας να υπάρχει πολλαπλότητα αφού οι σχέσεις των κοινωνικών υποκειμένων παράγουν κατά τη διάρκειά τους, χώρο.

«Ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης γεννιέται εκά όπου οι άνθρωποι συνευρίσκονται διαμέσου της ομιλίας και της πράξης, και συνεπώς προηγείται και προπορεύεται κάθε τυπικής συγκρότησης της δημόσιας σφαίρας και των διαφόρων μορφών με τις οποίες μπορεί να οργανωθεί η δημόσια σφαίρα. Η ιδιορρυθμία του είναι ότι αντίθετα από τους χώρους, οι οποίοι αποτελούν έργο των χειρών μας, δεν επιβιώνει της δραστηριότητας που τον γεννά, αλλά εξαφανίζεται όχι μόνο με τον διασκορπισμό των ανθρώπων, ..., αλλά με την εξαφάνιση ή με την αναστολή των ίδιων των δραστηριοτήτων. Βρίσκεται δυνητικά εκά όπου συναθροίζονται οι άνθρωποι, αλλά μόνο δυνητικά, ποτέ αναγκαία και ποτέ για πάντα.» Arendt 2009, σ. 272

Η δεύτερη επισήμανση αφορά το είδος των σχέσεων που συγκροτούν τη δημόσια σφαίρα. Αυτές είναι πάντα συγκρουσιακές (Χατζησάββα 2011) υπό την έννοια ότι διαχρονικά αναπαράγουν πολιτισμικές ιεραρχίες και νοηματοδοτήσεις που αποκλείουν και εκτοπίζουν την ίδια στιγμή που προβάλλουν και εγκαθιστούν κυρίαρχα πολιτισμικά πρότυπα. (Bauman 2005)

⁴⁹ «Η διάκριση ανάμεσα σε μια ιδιωτική και μια δημόσια σφαίρα ζωής αντιστοιχεί στην οικογενειακή και την πολιτική σφαίρα, οι οποίες έχουν υπάρξει ως ξεχωριστές, ανεξάρτητες οντότητες από την εμφάνιση τουλάχιστον της αρχαίας πόλης-κράτους.» Arendt 2009, σ.46

Ακριβώς λόγω των συγκρουσιακών σχέσεων που χαρακτηρίζουν το δημόσιο, σήμερα οι ερμηνείες των κοινωνικών σχέσεων που αναζητούν πεδία συνεργασίας, διαπολιτισμικών επαφών και συνύπαρξης, αναφέρονται σε «τρίτους» τόπους, «ενδιάμεσους» ή «συλλογικούς». (Δημητρίου, Κουτρολίκου 2011) Αυτή η οπτική αναδεικνύει τους «ενδιάμεσους» τόπους ως έκφραση σχέσεων συνεργασίας, ως τόπους διαλόγου και ανάπτυξης συμβιωτικών συνθηκών, προτάσσοντας όχι μία θεσμική περιγραφή του δημόσιου αλλά έναν κοινωνικό προσδιορισμό του τόπου και μία διαδικασία ανάκτησης του δημόσιου ως κοινού αγαθού.

Η έννοια του κοινού, αναφερόμενοι στο χώρο, υπερβαίνει τη διάκριση δημόσιου-ιδιωτικού και τις συνθήκες συμπερίληψης και αποκλεισμού τις οποίες αυτή επιβάλλει (Δημητρίου, Κουτρολίκου 2011, Μίχα 2008, 2012). Η ιδιότητα του κοινού δεν είναι εγγενής στο χώρο αλλά αναδεικνύει τη σχεσιακή του υπόσταση. Αν σύμφωνα με την D. Massey (2001) «η χωρικότητα είναι η σφαίρα της ενδεχόμενης αντιπαράθεσης διαφορετικών αφηγήσεων, της σφυρηλάτησης νέων σχέσεων» και ο χώρος προϋπόθεση για να υπάρξει πολλαπλότητα και αλληλεπίδραση, κατανοούμε ότι η σημασία του κοινού ως χώρου ανοιχτής διαπραγμάτευσης με αυτή την έννοια αποκτά κρίσιμη σημασία στο πλαίσιο που η κρίση, η κυρίαρχη αφήγηση, οι θεσμικές πολιτικές και οι επενδυτικές στρατηγικές επιβάλλουν στην αντίληψη της πόλης και την κατοίκηση της.

«Η συμβίωση μέσα στον κόσμο σημαίνει κατ' ουσίαν ότι ένας κόσμος πραγμάτων βρίσκεται μεταξύ εκείνων που τον έχουν από κοινού, όπως ένα τραπέζι βρίσκεται μεταξύ εκείνων που κάθονται γύρω του. Ο κόσμος, όπως κάθε τι που βρίσκεται «μεταξύ», συνδέει και συγχρόνως χωρίζει τους ανθρώπους.» Arendt 2009, σ.78

Ο τόπος αποτελεί ένα εν δυνάμει κοινό στην πόλη. Αποτελεί ένα συλλογικά παραγόμενο αγαθό που όταν γίνεται κατανοητό ως τέτοιο, αναδεικνύεται σε κοινό αγαθό. Ο «τοπικός χαρακτήρας» θεωρείται καθοριστικός για τη συγκρότηση των τοπικών κοινωνικών συνειδήσεων (Massey 1995) αλλά αποτελεί για τη νεοφιλελεύθερη αστική στρατηγική, αντικείμενο εμπορευματικής και καπιταλιστικής «αξιοποίησης». Για να κατανοήσουμε όμως τον τόπο ως «χαρακτήρα» θα πρέπει να αντιληφθούμε το χώρο σε εξάρτηση με την ενσώματη παρουσία. Η Doreen Massey (1995) περιγράφει τον τόπο ως «χαρακτήρα» που συγκροτείται από τις πολλαπλές «παυότητες» των υποκειμένων.

Τα χαρακτηριστικά του τόπου -που αποτελεί κάθε γειτονιά/ ευρύτερη περιοχή της πόλης/ ή ίδια η πόλη- συγκροτούν τον «χαρακτήρα» ή «ατμόσφαιρά» του και παράγονται από τη συλλογική παρουσία, δράση, αλληλεξάρτηση, και τη

διαχρονική εναπόθεση ατομικών πρακτικών και των συλλογικών τους διασταυρώσεων σε δυναμική ένταση στο χώρο. Ακριβώς αυτός ο συλλογικά παραγόμενος «χαρακτήρας», που ως εκ τούτου αποτελεί κοινό αγαθό, παράγει με τη σειρά του υπεραξία με τη μορφή μονοπωλιακής προσόδου. Αυτή γίνεται αντικείμενο καπιταλιστικής εκμετάλλευσης στα πλαίσια του εντεινόμενου ενδιαφέροντος του επενδυτικού κεφαλαίου για τη διαχείριση της «ταυτότητας» των πόλεων και την ιδιαίτερη θέση των αστικών κέντρων στον ανταγωνισμό των πόλεων και την προσέλκυση οικιστών με προνομιακά κοινωνικό-οικονομικά χαρακτηριστικά.

Ο David Harvey (2013, σσ.171-272) περιγράφει την «ατμόσφαιρα» με όρους μαρξιστικής οικονομικής θεωρίας ως συλλογικό συμβολικό κεφάλαιο, ένα κοινό αγαθό που κατ' εξοχήν εμπορευματοποιείται και που μένει να διεκδικηθεί συλλογικά. Την ίδια στιγμή η προσπάθεια καπιταλιστικής εκμετάλλευσης της υπεραξίας των τόπων της πόλης αποτελεί και βασική αντίφαση αυτής της διαδικασίας αφού εγκαθιστά ένα μηχανισμό που αντιστρατεύεται τα χαρακτηριστικά που παράγουν την προς εκμετάλλευση μονοπωλιακή πρόσοδο (Harvey 2013). Είναι λοιπόν φανερό ότι οι αυθόρμητες πρωτοβουλίες κατοίκων και οι διεκδικήσεις στο χώρο της πόλης δεν είναι αυτονόητα ή εξ ορισμού σε όφελος των κατοίκων τη στιγμή ειδικά που συντηρούν ένα εκμεταλλεύσιμο προϊόν, τον ίδιο τον «τοπικό χαρακτήρα».

Η ριζοσπαστικοποίηση των σημασιών, των νοηματοδοτήσεων, των κατανοήσεων, των αιτημάτων, των δράσεων, των διεκδικήσεων, της συλλογικής μας ζωής αποτελεί θεμελιώδες ιδεολογικό και πολιτικό διακύβευμα των κοινωνικών κινημάτων προκειμένου αυτά όχι μόνο να υπερασπίζονται μαχητικά το κοινό αγαθό της πόλης αλλά να διασφαλίζουν τη συλλογική νομή της υπεραξίας που αυτό παράγει.

Αυτό με τη σειρά του σημαίνει ότι η συλλογική δράση δεν περιορίζεται σε διαχείριση του ελεύθερου χρόνου, υπεράσπιση του «δημόσιου» χώρου ή ζητήματα «πρασίνου» αλλά συγκρούεται με επιχειρηματικές πρακτικές και τη θεσμική τους υποστήριξη προκειμένου να ικανοποιηθούν συλλογικά αιτήματα εργασίας-απασχόλησης-παραγωγής, αιτήματα κατοικίας-στέγασης, αιτήματα πολιτισμού, εκπαίδευσης, ιστορικής συλλογικής μνήμης. Με άλλα λόγια η ριζοσπαστικοποίηση των κοινωνικών κινημάτων συνδέεται με το σύνολο των αιτημάτων που συγκροτούν τη βάση της κοινωνικής ανθεκτικότητας.

Δ. 2. Η φιλοσοφία της φύσης και η κοινωνική οικολογία

Η εξέταση των συλλογικών εγχειρημάτων, των στόχων και των αφηγήσεών τους εμπλέκει στην περίπτωση της Ακαδημίας Πλάτωνος της νοηματοδοτήσεως της φύσης, της οικολογίας και των οριζόντιων κοινωνικών δομών.

Αν η συζήτηση για τη φύση, την «ηθική» της και την «αξία» της αποκτά έντονη δυναμική από τη δεκαετία του 1970 και μετά, με τη σταδιακή συνειδητοποίηση του καταστροφικού χαρακτήρα της αναπτυξιακής δραστηριότητας του «ανεπτυγμένου» κόσμου, η «γλώσσα του περιβαλλοντικού κινδύνου» καταφέρνει σύντομα να αναδιπλώσει το δυναμικό οικολογικό κίνημα το οποίο κληρονομεί κριτικό περιεχόμενο από τα άλλα κοινωνικά κινήματα, διατυπώνει ευθεία κριτική στο αναπτυξιακό ζήτημα και εντοπίζει το πρόβλημα σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο, εντούτοις σύντομα αναζητά διέξοδο σε τεχνολογικά και επιστημονικά ερείσματα που ποσοτικοποιούν τη φύση και καταλήγουν να εμπορευματοποιούν τη διαχείρισή της.

Από την πλευρά της φιλοσοφίας της φύσης και της πολιτικής οικολογίας το χαρακτηριστικό εκείνο που αναδεικνύεται κεντρικό και ανανεώνει το λόγο για τη φύση είναι η συσχέτιση των οικολογικών προβλημάτων με τις παγιωμένες κυριαρχικές κοινωνικές δομές. Αν και, σε ολόκληρη την ιστορία του δυτικού πολιτισμού με ελάχιστες εξαιρέσεις (προσωκρατικοί, Σπινόζα κλπ) η κατανόηση της φύσης διηθείται μέσα στην έννοια της κυριαρχίας, σήμερα ο κυρίαρχος πολιτικός λόγος εκχωρεί το πλαίσιο κατανόησης της φύσης στο καθαρά «γνωσιολογικό πεδίο» της επιστημονικής και πειραματικής έρευνας. (Τερζάκης 2003, σ.24)

Στην προσέγγιση αυτή βρίσκουμε τα κύρια εκείνα σημεία που συγκροτούν, ήδη από τη δεκαετία του 1960, την προσέγγιση του Murray Bookchin (2000 και 2008) μέσα από τη διατύπωση της κοινωνικής οικολογίας, μίας προσέγγισης του οικολογικού ζητήματος που θέτει στο προσκήνιο ιστορικά, θεσμικά και ιδεολογικά – και ως τέτοια πολιτισμικά- χαρακτηριστικά και κριτήρια, πέρα από επιστημονικές ή μεταφυσικές αλήθειες. Το πρόταγμα του οικολογικού κινήματος αναδιατυπώνεται πλέον συνδέοντας τα οικολογικά ζητήματα με αποφάσεις και επιλογές, το αίτημα της δημοκρατικής κοινωνίας και την απονομιμοποίηση των σχέσεων κυριαρχίας που ιστορικά προβάλλονται στη φύση και τις νοηματοδοτήσεις της.

«...η φύση αποτελεί έναν κόσμο που τον χαρακτηρίζει η συμπληρωματικότητα και το υπόβαθρο για μια ηθική της ελευθερίας περισσότερο παρά της κυριαρχίας.»
Bookchin 2000, σ.26

Η κοινωνική οικολογία αρνείται την αναγωγή του οικολογικού ζητήματος σε πρόβλημα προς ορθολογική διαχείριση αφού αυτό προϋποθέτει την κεφαλαιοποίηση της φύσης ως πόρου που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο πρέπει να εκμεταλλευτούμε με στόχο την πρόοδο και την ανάπτυξη. Η οπτική αυτή, με πρακτικές από την τιμολόγηση των ρύπων μέχρι τον απόλυτο έλεγχο του φυτικού γενετικού υλικού, εγκαθιδρύει ένα καινοφανές πλαίσιο εκμετάλλευσης της φύσης εις βάρος των τοπικών κοινωνιών σε παγκόσμια κλίμακα. Ο έλεγχος των κοινών φυσικών πόρων (όπως το νερό, η τροφή και η γη) και ο αποκλεισμός της ελεύθερης πρόσβασης σε αυτούς κλιμακώνει την κοινωνική ανισότητα και παγιώνει την κυριαρχία και την εκμετάλλευση.

Στα πλαίσια της κριτικής της λεγόμενης πράσινης οικονομίας η κοινωνική οικολογία αποσταθεροποιεί την επιχειρηματολογία του επιστημολογικού μοντέλου νοηματοδότησης της φύσης. Όχι αρνούμενη την επιστημονική πρακτική αλλά επισημαίνοντας το ιστορικο-κοινωνικό πλαίσιο των επιλογών της. Απομακρύνεται λοιπόν από την τεχνοκρατική οικολογική προσέγγιση και αναδεικνύει τις προσεγγίσεις εκείνες που πέρα από κάθε ντετερμινιστικό δαρβινικό μοντέλο, αποδίδουν στη φύση σχέσεις συνεργασίας, αμοιβαιότητας και συνεξέλιξης.

Η κοινωνική οικολογία προτείνει τον κομμουναλισμό⁵⁰ ως πολιτική μορφή οργάνωσης μιας μη κυριαρχικής, μη ιεραρχικής, μη ανταγωνιστικής συνεργατικής κοινωνίας. Πρόκειται για μια ανθρωπιστική μάλλον παρά ανθρωποκεντρική οπτική, που επιδιώκει την αποκατάσταση της ενότητας φύσης-κοινωνίας μέσα από μία ριζική και ριζοσπαστική ανακατεύθυνση των κοινωνικών σχέσεων προς τη συνεργασία και την αμοιβαιότητα.

Η παραπάνω μετατόπιση της κατανόησης του δημόσιου χώρου προς τις κοινωνικές σχέσεις που τον συγκροτούν και προς τη δημιουργία των κοινών, την παραγωγή τους και τη συλλογική τους εκμετάλλευση, αλλά και η συσχέτιση των κοινωνικών σχέσεων και δομών με τις νοηματοδοτήσεις της φύσης και της οικολογίας, καθορίζουν και τον τρόπο που εξετάζουμε τις συλλογικότητες και τις πρακτικές τους στην Ακαδημία Πλάτωνος. Οι παραπάνω ερμηνείες, παρέχουν ένα πλαίσιο κατανόησης του λόγου και των πρακτικών που υιοθετούν οι κάτοικοι και οι συλλογικότητες και μέσα από αυτές επιδιώκουμε να αναδείξουμε τις διαφοροποιήσεις και την πολλαπλότητα των αφηγήσεων και των οραμάτων για τον αστικό χώρο και ειδικότερα στα πλαίσια της παραγωγής κοινών αγαθών.

⁵⁰ Στο κομμουναλιστικό πρόταγμα του Bookchin (2000 και 2008) οι αυτόνομες τοπικές κοινότητες (αυτοδιοικούμενοι δήμοι) συνδέονται σε μια μορφή ομοσπονδίας. «Η πρόταση του Μπούκτσιν αποτελεί, με διαφορά, την πιο εκλεπτυσμένη ριζοσπαστική πρόταση όσον αφορά τη δημιουργία και τη συλλογική χρήση των κοινών σε διάφορες κλίμακες, και αξίζει να αναλυθεί διεξοδικά ως μέρος ενός ριζοσπαστικού αντικαπιταλιστικού προγράμματος.» Harvey 2013, σ. 166

Ε. Ο τόπος της Ακαδημίας Πλάτωνος ως κοινό αγαθό

Στην προηγούμενη ενότητα περιγράψαμε μία σειρά από έννοιες που σχετίζονται με το χώρο και προτείνουν μία νοηματοδότησή του στη βάση των κοινωνικών σχέσεων που τον παράγουν. Μέσα από τις νοηματοδοτήσεις αυτές του χώρου, του κοινού αγαθού, του τόπου, της φύσης και της κοινωνίας, θα προσπαθήσουμε στη συνέχεια να περιγράψουμε την Ακαδημία Πλάτωνος ως τόπο, κοινό αγαθό και χώρο στον οποίο συμπυκνώνονται οι δυναμικές των κοινωνικών σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και συγκρούσεων και κατ' επέκταση πυκνώνουν οι καθημερινότητες, τα βιώματα, οι αφηγήσεις και τα οράματα. Την περιγραφή αυτή επιδιώκουμε μέσα από την εξέταση τριών συλλογικοτήτων⁵¹ που δραστηριοποιούνται στην περιοχή με κύριο σημείο διασταύρωσης των πρακτικών τους, το Πάρκο της Ακαδημίας.

Η Επιτροπή Κατοίκων της Ακαδημίας Πλάτωνος δραστηριοποιείται ήδη από τις αρχές τις δεκαετίας του 1980 με κύριο αίτημα την οργάνωση, προστασία και αναβάθμιση του αρχαιολογικού πάρκου. Η τελευταία μορφή της Επιτροπής και η ίδρυση του Στεκιού Αλληλεγγύης σχετίζονται με τη δυναμική που την τελευταία δεκαετία χαρακτηρίζει τις κινήσεις πολιτών για την προάσπιση των δημόσιων χώρων της πόλης. Τα κινήματα πολιτών για τους ελεύθερους χώρους στην πόλη, πληθαίνουν κατά την προετοιμασία της ολυμπιακής Αθήνας αλλά και κατά την περίοδο που ακολουθεί και κατά την οποία οι νεοφιλελεύθερες και τελικά μνημονιακές αστικές πολιτικές απειλούν το δημόσιο και ελεύθερο χαρακτήρα πολλών χώρων της πόλης (Καβουλάκος 2013).

Η Επιτροπή Κατοίκων της Ακαδημίας Πλάτωνος αρχίζει από το 2008 να αντιδρά στις προσπάθειες περαιτέρω υποβάθμισης της περιοχής εντός, στα όρια και σε απόσταση από το αρχαιολογικό πάρκο, από την οικοδομική και επενδυτική εκμετάλλευση. Αφετηρία του αγώνα που συσπειρώνει εκ νέου τους κατοίκους της περιοχής, είναι η πρόθεση της Νομαρχίας Αθηνών να ανεγείρει σε μικρή απόσταση από το αρχαιολογικό πάρκο, πολυώροφο κτίριο γραφείων για την

⁵¹ Στην περιοχή δραστηριοποιούνται πλήθος συλλογικών εγχειρημάτων με κοινωνική, περιβαλλοντική, καλλιτεχνική-πολιτιστική ή άλλη στόχευση. Η παρουσίαση των τριών συλλογικοτήτων, της Επιτροπής Κατοίκων, του Συνεργατικού Καφενείου και της Ομάδας Μετάβασης, αποτελεί επιλεκτική μελέτη τριών αντιπροσωπευτικών περιπτώσεων. Πέρα από τη συστηματική παρακολούθηση των δράσεων των συλλογικοτήτων, επιδιώχθηκε η συμμετοχή στις δράσεις που οργάνωσαν και η καταγραφή αφηγήσεων των μελών τους μέσα από άτυπες συζητήσεις και συνεντεύξεις. Βλ. Παράρτημα, Συζητήσεις - συνεντεύξεις

μεταφορά της κεντρικής της διοίκησης. Πέρα από την πρωτοφανή αδιαφορία για το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο και τις επιτρεπόμενες από αυτό χρήσεις για την περιοχή⁵², η επιτροπή κατοίκων αντιδρά στην οικοδόμηση τέτοιου όγκου σε γειτνίαση με τον αρχαιολογικό χώρο αλλά και με την εγκατάσταση μίας τέτοιας λειτουργίας ανάμεσα σε τρία σχολεία δημοτικής εκπαίδευσης (δύο δημόσια και ένα ιδιωτικό) και μάλιστα χωρίς τις απαιτούμενες υποδομές για την εξυπηρέτηση των υπαλλήλων της νομαρχίας (πρόσβαση μόνο με ΙΧ αυτοκίνητο, στάθμευση υπαλλήλων και πολιτών). Μετά από ένα χρόνο κινητοποιήσεων και ενημέρωσης από την πλευρά των κατοίκων⁵³, ματαιώνεται η ανέγερση του συγκροτήματος της Νομαρχίας η οποία παραχωρεί το οικόπεδο για την ανέγερση νηπιαγωγείου σύμφωνα με το αίτημα της επιτροπής κατοίκων αλλά και του Οργανισμού Σχολικών Κτιρίων.

Το ίδιο διάστημα η επιτροπή κατοίκων αγωνίζεται να ματαιώσει την ανέγερση άλλου πολυώροφου κτιρίου γραφείων, αυτή τη φορά «εντός» του αρχαιολογικού χώρου⁵⁴. Η εν λόγω ιδιοκτησία καταφέρνει να εξαιρεθεί από την απαλλοτριωτέα ζώνη και στα πλαίσια της ασάφειας από την μη εφαρμογή του σχεδίου πόλης (1968) εξασφαλίζει οικοδομική άδεια σε έκταση που το ΓΠΣ χαρακτηρίζει ως χώρο πρασίνου και χωρίς να έχει εγκριθεί μελέτη Περιβαλλοντικών όρων. Η επιτροπή κατοίκων ξεκινά τον αγώνα για την ματαίωση της ανέγερσης του συγκεκριμένου κτιρίου, αντιδρώντας και πάλι στην ακραία ιδιωτική εκμετάλλευση του αρχαιολογικού πάρκου, και στη συνέχεια αποκαλύπτει μία σειρά σημαντικές παρατυπίες και παράνομες γνωμοδοτήσεις φορέων.

Η μαζική κινητοποίηση των κατοίκων επιτυγχάνει να προσελκύσει το ενδιαφέρον φορέων και τελικά την υπογραφή «αναστολής έκδοσης οικοδομικών αδειών» γύρω από το αρχαιολογικό πάρκο, την ένταξη της Ακαδημίας Πλάτωνος στο Πρόγραμμα Αθήνα Απτική 2014 του Υπουργείου Περιβάλλοντος αλλά και την απαλλοτρίωση της εν λόγω ιδιοκτησίας στα τέλη του 2010 μαζί με έκταση 16 στρεμμάτων που προσαρτώνται στον αρχαιολογικό χώρο.

Εντωμεταξύ, η Διεύθυνση Πολεοδομικού Σχεδιασμού του Δήμου Αθηναίων, εκπονεί το 2009 (Α' Φάση) και το 2010 (Β' Φάση) τη Μελέτη Πολεοδομικού Ανασχεδιασμού της γειτονιάς της Ακαδημίας Πλάτωνος. Η επιτροπή συμμετέχει στη διαβούλευση που ακολουθεί την πρώτη φάση της μελέτης, διεκδικώντας

⁵² Σύμφωνα με το ΓΠΣ του 1988 η περιοχή χαρακτηρίζεται ως Γενική Κατοικία στην οποία δεν επιτρέπεται η εγκατάσταση «κεντρικής διοίκησης».

⁵³ Ενδιαφέρον παρουσιάζει η υποστήριξη που έλαβε η κινητοποίηση των κατοίκων της Ακαδημίας Πλάτωνος από την πλειοψηφία των μέσων ενημέρωσης. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Ραδιοφωνικού σταθμού ΣΚΑΙ, ο οποίος διοργανώνει (Νοέμβριος 2008) συναυλία συμπαράστασης εντός του αρχαιολογικού πάρκου με τη συμμετοχή γνωστών καλλιτεχνών (Δ. Τσακνής – Χ. Θηβαίος).

⁵⁴ Πρόκειται για ιδιοκτησία της εταιρίας REDS A.E., θυγατρικής της ΕΛΛΑΚΤΩΡ Α.Ε., στην οποία σχεδιάζοταν η ανέγερση πενταώροφου κτιρίου γραφείων, εμβαδού 20.000τ.μ.

περιορισμό της δόμησης και αύξηση των ελεύθερων χώρων πρασίνου. Σύμφωνα με την επιτροπή κατοίκων, η μελέτη αυτή επιδιώκει απλά «τακτοποίηση» των πολεοδομικών ζητημάτων της περιοχής, δεν ενισχύει τους χώρους πρασίνου γύρω από τον αρχαιολογικό χώρο αλλά τους περιορίζει (όπως στην περίπτωση των Λαχανόκηπων), δεν μειώνει τους όρους δόμησης γύρω από το πάρκο και δεν προβλέπει την ανάδειξη και σύνδεσή του με το κέντρο της πόλης.

Η Επιτροπή Κατοίκων της Ακαδημίας Πλάτωνος συμμετέχει τον Φεβρουάριο του 2010, σε συνεδρίαση της Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής Περιβάλλοντος της Βουλής, για την ανασυγκρότηση του ιστορικού κέντρου της Αθήνας. Στο πόρισμα της Επιτροπής με τίτλο «Ένα σχέδιο για το Ιστορικό Κέντρο της Αθήνας» η Ακαδημία Πλάτωνος εντάσσεται και πάλι μόνο σε σχέση με τον αρχαιολογικό χώρο και την ανάδειξή του⁵⁵.

Η ανέγερση μεγάλου εμπορικού κέντρου στη θέση της κατεδαφισμένης κλωστοϋφαντουργείας Μουζάκη, προκαλεί και πάλι την αντίδραση και το συντονισμένο αγώνα της Επιτροπής Κατοίκων. Με την ονομασία «Academy Gardens», η εταιρία ARTUME S.A. σχεδιάζει στο συγκεκριμένο οικόπεδο την ανέγερση του εμπορικού κέντρου εμβαδού 53.000τ.μ., παρά το γεγονός ότι η εν λόγω χρήση δεν επιτρέπεται στους χώρους των ΒΙΟ.ΠΑ. Για μία ακόμη φορά, με σειρά παρατυπιών και ασαφών επικαλύψεων των αρμοδιοτήτων, η επένδυση στο συγκεκριμένο οικόπεδο φαίνεται να προχωρά ανεξάρτητα από την αναστολή έκδοσης αδειών που έχει επιβληθεί στην υπόλοιπη περιοχή.

Ανεξάρτητα από την έκβαση του αγώνα της επιτροπής κατοίκων για την διάσωση των χαρακτηρισμένων χώρων Πρασίνου στη θέση «Λαχανόκηποι» αλλά και την ακύρωση των σχεδίων για την ανέγερση του νέου εμπορικού κέντρου, είναι γεγονός ότι τα έξι σχεδόν χρόνια στα οποία δραστηριοποιείται για την προάσπιση των δημόσιων χώρων της περιοχής έχουν συμβάλει στην ανάπτυξη μίας ιδιαίτερης δυναμικής. Αυτή σχετίζεται τόσο με την ανάπτυξη σχέσεων συνεργασίας και αλληλεγγύης μεταξύ των κατοίκων όσο και με την προσπάθεια να διατυπωθεί από την πλευρά τους ένα όραμα για την περιοχή τους και το μέλλον της.

⁵⁵ Το πόρισμα της Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής Περιβάλλοντος της Βουλής αναφέρει συγκεκριμένα: 1. Επέκταση της Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων στην Ακαδημία Πλάτωνος και στο Δημόσιο Σήμα. 2. Αναστολή της μελέτης του Δήμου Αθηναίων για την πολεοδομική αναβάθμιση της Ακαδημίας Πλάτωνος. 3. Ανταλλαγή οικοπέδου Νομαρχίας Αθηνών στην Ακαδημία Πλάτωνος – μεταφορά υπηρεσιών Νομαρχίας Αθηνών στην Πλατεία Θεάτρου στο κτίριο της Διπλαρείου Σχολής. 4. Ανέγερση και λειτουργία του Αρχαιολογικού Μουσείου της Πόλης των Αθηνών, κατά προτίμηση εκτός των ορίων του αρχαιολογικού χώρου. 5. Ολοκλήρωση απαλλοτριώσεων στον ευρύτερο χώρο του αρχαιολογικού άλσους.

Τα δύο αυτά στοιχεία θα πρέπει να κατανοήσουμε ενοποιημένα στα πλαίσια της ανάδειξης του αρχαιολογικού πάρκου και της γειτονιάς, σε κοινό αγαθό. Σύμφωνα με τον D. Harvey (2013, σ.146), οι δημόσιοι χώροι στην πόλη «ανέκαθεν αποτελούσαν αντικείμενο κρατικής εξουσίας και δημόσιας διοίκησης, και τέτοιου είδους χώροι δεν συνιστούν απαραίτητως κοινά». Αυτό που καθιστά το δημόσιο χώρο, κοινό αγαθό είναι η ανάπτυξη της συλλογικής κατανόησης του χώρου ως απαραίτητου για την επιβίωσή της. Απαιτείται λοιπόν μία κοινωνική πρακτική για την ανάδειξη των κοινών και στη συγκεκριμένη περίπτωση, η συνεχής διαπραγματεύση στα πλαίσια της επιτροπής κατοίκων αποτελεί μία κοινωνική πρακτική με σταθερή αναφορά την προάσπιση του κοινού αγαθού του αρχαιολογικού χώρου και της γειτονιάς.

Η αξία της επιτροπής κατοίκων ως κοινωνικής πρακτικής, έγκειται σε δύο κυρίως σημεία. Το ένα σχετίζεται με τις κοινωνικές δομές που αναπτύσσονται μέσα από τη δράση της επιτροπής και το Στέκι Αλληλεγγύης, και οι οποίες αφορούν την καθημερινότητα των κατοίκων και την προσπάθεια δημιουργίας συνεργατικών και αλληλέγγυων πρακτικών που σχετίζονται με ζητήματα κατοικίας, εκπαίδευσης, ένδυσης κ.λπ. Το δεύτερο σημείο σχετίζεται με την συνειδητή πρόσληψη του πάρκου και της γειτονιάς της Ακαδημίας Πλάτωνος, ως τόπου με ιδιαίτερη και ξεχωριστή φυσιογνωμία μέσα στην πόλη, και κατ' επέκταση με την προσπάθεια προστασίας της φυσιογνωμίας αυτής αλλά και το έλεγχο της εκμετάλλευσής της. Η παραγωγή υπεραξίας από την φυσιογνωμία της γειτονιάς και του Πάρκου της Ακαδημίας, αποτελεί τελικά το κρίσιμο διακύβευμα καθώς η δυναμική παρουσία κοινωνικών πρακτικών και διεκδικήσεων αποσκοπεί στην ανακοπή της εκμετάλλευσής αυτής της υπεραξίας από λιγοστούς προνομιούχους ιδιοκτήτες ακινήτων και την συμμετοχή των κατοίκων στη νομή της.

«...ζητάμε από φορείς στήριξη σε αυτό που κάνουμε, να στηρίξουν το δικό μας το μοντέλο, αυτό που εμείς θέλουμε να κάνουμε, την ανάπτυξη οικογενειακών επιχειρήσεων, συνεργατικών επιχειρήσεων, γιατί μπορεί αυτό να φέρει την ανάπτυξη.» Σ., «Επιτροπή Κατοίκων»

Οι κάτοικοι της Ακαδημίας Πλάτωνος, μέσα από την Επιτροπή και τις πρακτικές που αυτή υιοθετεί και διερευνά, διατυπώνουν οράματα για την περιοχή τους που εκκινούν από το αρχαιολογικό πάρκο αλλά αφορούν τη συγκρότηση της γειτονιάς γύρω από αυτό. Έτσι, πέρα από την ανάγκη συνολικής αναβάθμισης του πάρκου, τη σύνδεσή του με το Δημόσιο Σήμα και τον Κεραμικό, την επέκτασή του στην έκταση των ΚΤΕΛ, την δημιουργία του Μουσείου των Αθηνών και τη μετατροπή του σε σημαντικό εκπαιδευτικό και πολιτιστικό κέντρο, διεκδικούν τη συνολική

αναμόρφωση της περιοχής μέσα από την δημιουργία ενός θεσμικού πλαισίου προστασίας που θα συγκρατεί χαμηλά τους όρους δόμησης, θα πολλαπλασιάζει τους ελεύθερους χώρους και τις κοινωνικές υποδομές (εκπαίδευσης, άθλησης κ.λπ.) και θα δημιουργεί τις συνθήκες ανάπτυξης συνεργατικών δομών τοπικής επιχειρηματικότητας, υποστήριξης οικογενειακών μεταποιητικών και βιοτεχνικών μονάδων. Με άλλα λόγια οι οραματισμοί των κατοίκων αφορούν έναν σχεδιασμό της «κεντρικότητας» του Πάρκου της Ακαδημίας ως «πρότυπου πάρκου εκπαίδευσης», με τρόπο που αυτό θα αναφέρεται στην άμεση γειτονιά του και θα τροφοδοτεί την κοινωνική και οικονομική της ανθεκτικότητα.

Πολύ διαφορετική περίπτωση αποτελεί αυτή του Συνεργατικού Καφενείου με την ονομασία «Ευρωπαϊκό Χωριό». Το συλλογικό αυτό εγχείρημα ξεκινά στο μέτωπο του πάρκου της Ακαδημίας, το Μάιο του 2010, με στόχο να δημιουργηθεί εκεί ένα πείραμα συνεργατικής μη κερδοσκοπικής επιχείρησης και ένα εργαστήριο για τη διερεύνηση εναλλακτικών κοινωνικών και οικονομικών πρακτικών. Η δημιουργία της ομάδας του Συνεργατικού Καφενείου οφείλεται από την μία στην ύπαρξη του Αρχαιολογικού Πάρκου της Ακαδημίας, αφού μία γιορτή το 2009 σε αυτό το χώρο, γέννησε την ιδέα για το συνεργατικό εγχείρημα.

Το Συνεργατικό Καφενείο επιδιώκει μέσα από μία σειρά δράσεων και συνεργασιών να αποτελέσει ένα «αστικό εργαστήριο» όπου διερευνώνται ζητήματα κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, δικαίου και αλληλέγγυου εμπορίου, ζητήματα βιοποικιλότητας, βιολογικής γεωργίας, διάσωσης παραδοσιακών σπόρων, αλλά και ζητήματα οριζόντιας κοινωνικής οργάνωσης, άμεσης δημοκρατίας και από-ανάπτυξης, μοντέλα οικοκοινοτήτων, ηθικής κατανάλωσης και αυτάρκειας.

Τα παραπάνω ζητήματα συγκροτούν ένα πολύ ευρύ πεδίο θεωρητικού και πρακτικού προβληματισμού που υπερβαίνει τα τοπικά όρια της Ακαδημίας Πλάτωνος και εγκαθιστά συνδέσμους επικοινωνίας με πλήθος άλλων συλλογικών εγχειρημάτων αντίστοιχου προβληματισμού, σε επίπεδο δήμου ή χώρας αλλά και σε Ευρωπαϊκή κλίμακα. Η αρχική πρόθεση, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των μελών του Συνεργατικού Καφενείου, ήταν το εγχείρημα αυτό να αποτελέσει ένα πλαίσιο στο οποίο θα αποκτηθεί η απαραίτητη εμπειρία για την δημιουργία μίας νέας οικοκοινότητας στην ελληνική ύπαιθρο.

Για την απόκτηση αυτής της εμπειρίας θεωρήθηκε εξ αρχής πολύ σημαντική η συμμετοχή των μελών σε προγράμματα ανταλλαγής με τα οποία δινόταν η δυνατότητα επίσκεψης και συμμετοχής σε οικοκοινότητες και συνεργατικά εγχειρήματα σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Την ίδια στιγμή, θεωρήθηκε κρίσιμη η δικτύωση των εγχειρημάτων που σχετίζονται με αυτά τα ζητήματα στη χώρα μας, η

επαφή με ελληνικές οικοκοινότητες και η καθιέρωση σταθερής συνεργασίας. Με τον τρόπο αυτό αναπτύχθηκε μία ιδιότυπη αλλά και ενδιαφέρουσα σχέση ανάμεσα στην τοπική συνθήκη του αρχαιολογικού πάρκου και το όραμα της οικοκοινότητας που μεταθέτει το όραμα εκτός της πόλης. Αυτή η σχέση που στο διάστημα των τριών περίπου χρόνων αναπτύχθηκε, αναδιαμόρφωσε το αρχικό όραμα του συνεργατικού καφενείου, καθιστώντας σαφές ότι αυτή η σχέση της αστικής με την έξω-αστική συνθήκη είναι πολύ πιο γόνιμη από την μεταφορά της αποκτημένης εμπειρίας και γνώσης στο μονοσήμαντο πλαίσιο της οικοκοινότητας.

Αυτό που αναπτύχθηκε παράλληλα με την δικτύωση των οικολογικών εγχειρημάτων της πόλης, ήταν η σχέση του Συνεργατικού Καφενείου με τη γειτονιά του και η διαμόρφωση ενός πλαισίου συμμετοχής που συνενώνει τους κατοίκους και τους επισκέπτες γύρω από δράσεις και πρωτοβουλίες που έχουν κοινή εδαφική αναφορά στο αρχαιολογικό πάρκο και την γειτονιά αλλά απεύθυνση που υπερβαίνει τόσο τη γειτονιά όσο και την πόλη.

«Επαδή είναι μια γειτονιά μετάβασης και έχει τις περισσότερες συλλογικότητες από κάθε άλλη περιοχή της Αθήνας, νομίζω ότι είναι πολύ θετικοί οι κάτοικοι με το καφενείο. Έρχονται και παρουσιάζουν τα εγχειρήματά τους εδώ, η ομάδα μετάβασης το παρουσίασε εδώ, καθώς και ένα σορό άλλες συλλογικότητες.»
 Χ. «Συνεργατικό Καφενείο»

Μαθήματα γυμναστικής, διαλογισμού, μουσικής, ηπειρώτικου πολυφωνικού τραγουδιού, σεμινάρια εναλλακτικής οικονομίας, «μόνιμης» καλλιέργειας (permaculture), γιορτές και ξεναγήσεις στο πάρκο της ακαδημίας, αφηγήσεις παραμυθιών και συλλογικές κουζίνες αλλά και μία σειρά επιστημονικών συναντήσεων για το περιεχόμενο της Από-ανάπτυξης⁵⁶, συζήτηση για τη έλλειψη στέγης⁵⁷, την ιδιωτικοποίηση του νερού και την διατροφική αυτάρκεια, κινητοποιούν, δικτυώνουν και συσπειρώνουν ανθρώπους από πολλά μέρη της Αθήνας, αλλά και τους ίδιους τους κατοίκους της Ακαδημίας Πλάτωνος. Για όλους αυτούς το αρχαιολογικό πάρκο υπερβαίνει την έννοια του δημόσιου χώρου αλλά και αυτή του τόπου ως κοινού αγαθού.

Το κοινό που παράγεται μέσα από τη δράση του συνεργατικού καφενείου σχετίζεται ακριβώς με αυτό το εργαστήριο παραγωγής και ανταλλαγής γνώσης για τη μετάβαση σε μία εναλλακτική κοινωνική και οικονομική οργάνωση. Με αφετηρία

⁵⁶ Ενδεικτικά αναφέρουμε τις συναντήσεις: «Εναλλακτικό Δίκτυο Ανταλλαγής Υπηρεσιών» (11/2013), «Περί κοινών ο λόγος.» (11/2013), «Η υπόσχεση της (οικο)κοινότητας» (11/2013), «Αντιστρέφοντας τα επιχειρήματα της ανάπτυξης» (12/2013), «Πηγές ριζικών/ λαϊκών οικονομικών» (02/2014), «Μορφές γυρισμού στη γη» (02/2013).

⁵⁷ Σε συνεργασία με το «Δίκτυο για το Δικαίωμα στη Στέγη και την Κατοικία».

το έδαφος της ακαδημίας και του πάρκου αλλά με όχημα την δικτύωση και την ανταλλαγή γνώσης, παράγονται και αναπροσδιορίζονται συνεχώς τα νοήματα του χώρου, οι κατανοήσεις του αστικού και του φυσικού πλαισίου, τα οράματα και οι αφηγήσεις για την κοινωνική ζωή και τη συμβίωση.

«...το όραμα που έχουμε όσον αφορά τη δημιουργία ενός χώρου με οριζόντιες σχέσεις, χωρίς ιεραρχία, και με συνελεύσεις που γίνονται με τη μορφή του κύκλου, είναι κοινό.» Χ., «Συνεργατικό Καφενείο»

Η συνεργασία της Επιτροπής Κατοίκων με τις συλλογικότητες της γειτονιάς⁵⁸ όπως αυτή του Συνεργατικού Καφενείου, αναδεικνύει μία μετατόπιση των κοινωνικών κινημάτων και των πρακτικών τους, πέρα από την ανάληψη ρυθμιστικού ρόλου στην παραγωγή και την νομή της υπεραξίας της πόλης. Τόσο η απεύθυνση του συνεργατικού καφενείου που υπερβαίνει την κλίμακα της γειτονιάς, όσο και η πειραματική διερεύνηση θεωριών και πρακτικών που ανεξαρτητοποιούνται από το τοπικό, ανοίγουν τη συζήτηση για την παραγωγή των κοινών, πέρα από την αντικαπιταλιστική διαχείρισή τους στην πόλη.

Μέσα από τις δράσεις και τις διερευνήσεις του Συνεργατικού Καφενείου σε συνεργασία με πλήθος άλλων εγχειρημάτων, γεννιούνται νέες κατευθύνσεις διερεύνησης και πειραματισμού δημιουργώντας ένα ριζωμα των νοηματοδοτήσεων και των πρακτικών στο έδαφος της πόλης. Η Ομάδα Μετάβασης της Ακαδημίας Πλάτωνος αποτελεί μία πρόσφατη περίπτωση στην οποία μία νέα ομάδα προσανατολίζεται στη διερεύνηση των εννοιών και των μεθόδων της Μετάβασης. Δημιουργήθηκε τον Μάρτιο του 2013, και αν και διαθέτει μικρό αριθμό μελών, δανείζεται τα χαρακτηριστικά του Συνεργατικού Καφενείου. Βασίζεται δηλαδή στη δικτύωση με άλλες ελληνικές και ευρωπαϊκές ομάδες, από τις οποίες αντλεί εμπειρία, και η απεύθυνση της ομάδας υπερβαίνει τη γειτονιά, παρόλο που «ριζώνει» ουσιαστικά σε αυτήν.

Το «Κίνημα της Μετάβασης» αναπτύσσεται στην Ιρλανδία, αλλά απλώνεται ταχύτατα και σήμερα υπολογίζεται ότι περίπου δύο χιλιάδες αστικές κοινότητες και οικοκοινότητες, πειραματίζονται πάνω στην εφαρμογή των αρχών της Μετάβασης.

⁵⁸ Στην Ακαδημία Πλάτωνος και στο χώρο του Πάρκου, του Στεκιού Αλληλεγγύης, του Συνεργατικού Καφενείου ή σε άλλους χώρους συνεργάζονται συλλογικότητες και εγχειρήματα όπως: «Δρυάδες», δίκτυο για την αναπαραγωγή, διατήρηση και διανομή σπόρων παραδοσιακών ποικιλιών, η «Νέα Γουινέα», εργαστήριο για την αυτοδιαχείριση της καθημερινής ζωής (<http://neaguinea.org/>), η «Πολιτεία», χώρος γνώσης και πολιτισμού (<http://politeiapolitismos.com/>), το «Φασούλι», δίκτυο ανταλλαγής υπηρεσιών και προϊόντων (<http://fasouli.wordpress.com/>), η «Ομάδα Μετάβασης», για την ενεργειακή και διατροφική αυτάρκεια (<http://transition.gr/akadimia-platonos/>), οι «Ηλιοσποροι», δίκτυο πληροφόρησης και δραστηριοποίησης για την κοινωνική και πολιτική οικολογία (<http://www.iliosporoi.net/>).

«Φεύγουμε από μια αντίληψη του κόσμου που δεν σκεφτόταν ότι οι πόροι είναι πεπερασμένοι για να ζήσουμε, και ο οποίος νόμιζε ότι μόνος του ο καθένας μπορεί να τα καταφέρει έτσι κι αλλιώς, και νομίζω ότι προσπαθούμε να πάμε προς μία κατεύθυνση που λογαριάζουμε πιο πολύ τους πόρους και επενδύουμε πιο πολύ στις σχέσας ανάμεσα μας.» Μ., «Ομάδα Μετάβασης»

«...στα πλαίσια της μετάβασης δεν είναι μόνο η έννοια της διατροφικής αυτάρκειας ή η ενεργειακή αυτάρκεια, αλλά και το πώς θα δημιουργήσουμε ανθρώπινες σχέσεις ξανά και να πάψει αυτή η απομόνωση και αποξένωση που έχει οδηγήσει σε όλα αυτά τα αρνητικά στις πόλεις..»

Χ., «Ομάδα Μετάβασης»

Η Μετάβαση αφορά ακριβώς την δημιουργία συνθηκών που θα εξασφαλίσουν στο αστικό πλαίσιο, το περιθώριο ενεργειακής και διατροφικής αυτάρκειας που θα καθιστά ανθεκτική μία κοινότητα. Από τη χρήση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας μέχρι την αστική καλλιέργεια και τη δημιουργία συνεργατικών δομών, το πλαίσιο της Μετάβασης μετατοπίζει τις ερμηνείες της πόλης και προτείνει επιπλέον οραματισμούς για την αστική ζωή. Στην Ακαδημία Πλάτωνος η ομάδα Μετάβασης διαθέτει συγκεκριμένο τόπο αναφοράς και δράσης, συγκεντρώνει όμως δυνάμεις έξω από τα ερμηνευτικά όρια της γειτονιάς και του τόπου/ τοπικού, μεταφέροντας και μεταδίδοντας εμπειρίες και νέες σημασίες από ένα ευρύ δίκτυο εγχειρημάτων.

Ο σχεδιασμός ως καλλιέργεια.

Ο θεσμικός σχεδιασμός για τον αστικό χώρο μπορεί να περιγραφεί μέσα από ένα σύνολο διαδικασιών που δρομολογούν το φυσικό μετασχηματισμό του κελύφους της πόλης. Ο σχεδιασμός της Ακαδημίας Πλάτωνος μπορεί να προκύψει μέσα από μια «ορθολογική» διαδικασία όπου ειδικοί επιστήμονες του χώρου συνδιαμορφώνουν ένα όραμα για τον ιστορικό τόπο και επιχειρούν την μετατροπή του σε χώρο με νόημα. Αυτή η προσέγγιση απεικονίζει τον χώρο σήμερα ως θραυσματικό, διαρρηγμένο, υποβαθμισμένο.

Στην περίπτωση των συλλογικοτήτων, ο χώρος διαβάζεται μέσα από βιώματα, σχέσεις, αλληλεξαρτήσεις, αντιδικίες, αμοιβαίες υποχωρήσεις, δηλαδή μέσα από αλληλεπιδράσεις καθοριστικές για την «παραγωγή» του χώρου. Αυτό σημαίνει από την μία ότι ο χώρος έχει νόημα ενσωματωμένο και από την άλλη νόημα πληθυντικό. Έχει νοήματα πολλαπλά που καθορίζουν σε πάντα συγκρουσιακή βάση τα πολλαπλά οράματα για την πόλη. Το κάθε ένα από αυτά τα οράματα συναρτάται με μία σειρά από προσωπικές και συλλογικές διεκδικήσεις και επομένως οδηγεί σε διαφοροποιημένες απεικονίσεις/ αφηγήσεις.

Το ερευνητικό ερώτημα σχετίζεται με τη δυνατότητα, οι πολλαπλές αφηγήσεις/ οράματα να τροφοδοτήσουν μια διαδικασία σχεδιασμού. Προκύπτει το ερώτημα αν κάτι τέτοιο είναι δυνατό και αν ενδεχομένως ο σχεδιασμός ωφελείται από αυτή την πολλαπλότητα των οραμάτων που τροφοδοτούνται/ αντλούν και στοχεύουν σε ένα ευρύτατο πεδίο θεωρίας, ερμηνειών, επιδιώξεων. Το ζήτημα που επιχειρεί να τεκμηριώσει μία ιστορία-κοινωνιολογία των κοινωνικών εγχειρημάτων στην Ακαδημία Πλάτωνος είναι το περιεχόμενο των πολλαπλών οραμάτων/ αφηγήσεων, τα όριά τους, οι συγκρούσεις τους, οι αντιφάσεις τους και η ανάδειξη των σημείων που υπερβαίνουν τη συνοχή της ομάδας εγκαθιστώντας γέφυρες με του «άλλους» και τον κοινό χώρο.

Η επαφή με το ερευνητικό πεδίου και το εύρος των αφηγήσεων και των σημασιών που προκύπτουν από τη διαφοροποιημένη δράση στο χώρο της πόλης, ενισχύει την πεποίθηση ότι ο σχεδιασμός οφείλει να μετασχηματιστεί προκειμένου να επιτρέψει την ύπαρξη, την ανάπτυξη και τη δυναμική αυτής της πολλαπλότητας. Η ορθολογική διαδικασία με την οποία η χώρος της Ακαδημίας Πλάτωνος περιγράφεται ως πρόβλημα και επιλύεται ή διευθετείται, αδυνατεί να ενσωματώσει εργαλεία που όχι μόνο καταγράφουν και αφουγκράζονται τη δυναμική του αστικού χώρου και των κοινωνικών υποκειμένων, αλλά «προικίζουν» το χώρο με τις προϋποθέσεις εκείνες που θα ενεργοποιούν και θα ενθαρρύνουν τα

διαφοροποιημένα νοήματα, τα πολλαπλά οράματα και τις εναλλασσόμενες αφηγήσεις.

«Ο σχεδιασμός βέβαια είναι απαραίτητος επειδή κάτι νέο πρόκειται να δημιουργηθεί –κάτι που ήδη υπάρχει μέλλα και να μεταβληθεί. Υπάρχουν, ωστόσο, δύο τρόποι για να δημιουργηθεί κάτι νέο. Ο Lewis Mumford χρησιμοποιεί την αλληγορία της καλλιέργειας της γης σε σχέση με την εξόρυξη για να υπογραμμίσει τη διαφορά μεταξύ τους. Η γεωργία «επιστρέφει συνειδητά όσα ο άνθρωπος αφαιρεί από τη γη». Η διαδικασία της εξόρυξης αντίθετα «είναι καταστρεπτική... και ότι αφαιρείται από τα λατομεία και τα ορυχεία δεν είναι δυνατόν να αντικατασταθεί. Η γεωργία αντιπροσωπεύει τη συνέχεια. Οι άνθρωποι στις αγροτικές κοινωνίες δεν ζούσαν πορευόμενοι προς το θάνατο αλλά προς μια διαρκή αναγέννηση...

Αντίθετα, όμως, η εξόρυξη αποτελεί την επιτομή της ρήξης και της ασυνέχειας. Το νέο δεν μπορεί να γεννηθεί αν κάτι δεν απορριφθεί, πεταχτεί ή καταστραφεί. Το νέο δημιουργείται στη πορεία ενός σχολαστικού και ανελέητου διαχωρισμού ανάμεσα στο ζητούμενο προϊόν και σε ό,τι άλλο στέκεται εμπόδιο στην επίτευξή του.» Bauman 2005, σ. 45

Η μεταφορά της καλλιέργειας, απελευθερώνει με ποικίλους τρόπους την κατανόηση του σχεδιασμού, ως μίας διαδικασίας που δεν ολοκληρώνεται στην εφαρμογή μίας σειράς παρεμβάσεων στο χώρο. Ο σχεδιασμός με αυτή την έννοια ετοιμάζει το έδαφος, επιλέγει σπόρους, παρακολουθεί την ανάπτυξή τους, εγκαθιστά στο χώρο κύκλους ζωής και αναγέννησης και παραμένει ανοιχτός στους νέους προσδιορισμούς, τις νέες σημασίες, την ίδια στιγμή που καλλιεργεί ανανεωμένα οράματα και αφηγήσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ | ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλιογραφία

Αγριαντώνη Χριστίνα, Χατζηκωάννου Μαρία Χριστίνα (επιμ.), 1995, Το Μεταξουργείο της Αθήνας, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών - Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα: Ε.Ι.Ε.

Αραβαντινός Αθανάσιος, 2007, Πολεοδομικός σχεδιασμός, για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου, Συμμετρία, Αθήνα

Arendt Hannah, 2009, Η Ανθρώπινη Κατάσταση (Vita Activa), Αθήνα: Γνώση

Bauman Zygmunt, 2005, Σπαταλημένες Ζωές, Οι απόβλητοι της νεωτερικότητας, Αθήνα: Κατάρι

Boakchin Murray, 2000 [1992], Τι είναι Κοινωνική Οικολογία, μτφ: Κορακιανίτης Μ., Βιβλιοπέλαγος, Αθήνα

- 2008 [1978], Η οικολογία της ελευθερίας, Διεθνής Βιβλιοθήκη, Αθήνα

Γαλάνη Ντόρα (επιμ.), 1996, Σχεδιασμός μητροπολιτικής περιφέρειας για μια βιώσιμη Ανάπτυξη, Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προστασίας Περιβάλλοντος Αθήνας, Αθήνα

Harvey David, 2013, Εξεγερμένες Πόλεις, Αθήνα: ΚΨΜ

Massey Doreen, 2001, Φιλοσοφία και Πολιτικές της Χωρικότητας, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Ε.Μ.Π.

Μοδινός Μιχάλης, Ευθυμιόπουλος Ηλίας (επιμ.), 2000, Η βιώσιμη Πόλη, Αθήνα: Στοχαστής/ΔΙΠΕ

Μπαλτάς Αριστείδης, Στεργιόπουλος Κώστας (επιμ.), 2013, Φιλοσοφία και Επιστήμες στον εικοστό αιώνα, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης

Μπαστέα Ελένη, 2008, Αθήνα 1834-1896 Νεοκλασική πολεοδομία και ελληνική εθνική συνείδηση, Αθήνα: LIBRO

Μπίρης Κώστας, 1999 [1966], Αι Αθήναι, Από του 19ου εις τον 20ον αιώνα, Αθήνα: Μέλισσα
- 2006 [1971], Αι Τοπωνυμιαί της πόλεως και των περιχώρων των Αθηνών, Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού

Παπαγεωργίου - Βενετάς Αλέξανδρος, 1996, Αθήνα δοκιμές και θεωρήσεις, Αθήνα: Οδυσσέας

- 2010, Ο Αθηναϊκός Περίπατος και το ιστορικό τοπίο των Αθηνών, Αθήνα: ΚΑΠΟΝ

Παπαδόπουλος - Βρεττός Μαρίνος, 2001 [1860], Αι Νέαι Αθήναι, Αθήνα: Δήμος Αθηναίων

Σαρηγιάννης Γεώργιος, 2000, Αθήνα 1830-2000, Εξέλιξη-Πολεοδομία-Μεταφορές, Αθήνα: Συμμετρία

Τερζάκης Φώτης, 2003, Αποσπάσματα μιας Φιλοσοφίας της Φύσης, Αθήνα: futura

Τραυλός Ιωάννης, 2005 [1960], Πολεοδομική εξέλιξη των Αθηνών, Αθήνα: Καπόν

Φιλαδελφεύς Αλέξανδρος Θ., 1994 [1924], Μνημεία Αθηνών, Αθήναι: Εκδόσεις Ιστορίας και Τέχνης

Χατζιώτης Κώστας, 2005, Γειτονίες της παλιάς Αθήνας, Το Μεταξουργείο Κολωνός - Ακαδημία Πλάτωνος, Αθηναϊκή Βιβλιοθήκη, Αθήνα: Δήμος Αθηναίων

Αρθρογραφία

Αγριαντώνη Χριστίνα, 1994, «Η Αθήνα τον 19^ο αιώνα. Συνοικία Μεταξουργείο», Αρχαιολογία της Πόλης των Αθηνών, Ηλεκτρονική Έκδοση, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ανάκτηση: <http://www.eie.gr/archaeologia/gr/index.aspx>

Αλεξανδρή Γεωργία, 2013, Χωρικές και Κοινωνικές Μεταβολές στο κέντρο της Αθήνας: η περίπτωση του Μεταξουργείου, Διδακτορική Διατριβή, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Γεωγραφίας, Αθήνα, Νοέμβριος

Βαΐου Ντίνα, Μ. Μαντουβάλου, Μ. Μαυρίδου, 2004, «Αθήνα 2004. Στα μονοπάτια της παγκοσμιοποίησης;», Εισαγωγικό Σημείωμα, Γεωγραφίες, τεύχος 7, σσ.13-25

Βαΐου Ντίνα, 2013, «Γειτονιές στο κέντρο της πόλης: αφηγήσεις και κλιμακεςσυνύπαρξης στην Κυψέλη», Το κέντρο της Αθήνας ως πολιτικό διακύβευμα, Μαλούτας κ.ά. (επιμ.), Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.-Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, σσ. 171-188

Βάσσου Κική, 2011, «Ακαδημία Πλάτωνος: τακτοποίηση ή ανάπλαση;», Επιτροπή κατοίκων Ακαδημίας Πλάτωνος, Ανάκτηση: www.ekke.gr/estia/Cooper/NeoKinimaArchitektonwn

Γεράρδη Κλειώ, 1999, «Προοπτικές για το σχεδιασμό της πρωτεύουσας», 10 Πανελλήνιο Αρχιτεκτονικό Συνέδριο, Εισήγηση, ΤΕΕ, Αθήνα, σσ.401-406

Γκουμπούλου Γεωργία, 2013, «Σχεδιάζοντας στα «κενά» της πόλης - Η εμπειρία μιας μελέτης, Παρουσίαση της μελέτης πολεοδομικού ανασχεδιασμού γειτονιάς Ακαδημίας Πλάτωνος», Όψεις του Αστικού Τοπίου στο Δημόσιο Χώρο, Ανάκτηση: <http://courses.arch.ntua.gr/108623.html>

Δημητρίου Ούρσουλα, Κουτρολίκου Πέννυ, 2011, «Περί δημόσιου ιδιωτικού «κοινού» και «συλλογικού», Δημόσιος Χώρος...αναζητείται, Πρακτικά Συνεδρίου 20-22 Οκτωβρίου, Θεσσαλονίκη: ΤΕΕ/ΤΚΜ

Θεοφανίδου Ρ., Ντρούκα Ε., Σκέντζου Η., Τζανετάτος Δ., 2012, «Το πρόβλημα βιωσιμότητας των μικρών εμπορικών επιχειρήσεων στον άξονα και τις στοές της Πανεπιστημίου», Σπουδαστική εργασία, Το ζήτημα της μεθοδολογίας και της θεωρίας στο σχεδιασμό του χώρου, ΔΠΜΣ «Πολεοδομία και χωροταξία», Σχολή Αρχιτεκτόνων, Αθήνα, Ιούλιος

Καβουλάκος Κάρολος Ιωσήφ, 2013, «Κινήματα και δημόσιοι χώροι στην Αθήνα: χώροι ελευθερίας, χώροι δημοκρατίας, χώροι κυριαρχίας», Το κέντρο της Αθήνας ως πολιτικό διακύβευμα, Μαλούτας κ.ά. (επιμ.), Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.-Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, σσ. 237-256

Καλαντζοπούλου Μ., Κουτρολίκου Π., Πολυχρονιάδη Κ., 2011α, «Ο κυρίαρχος λόγος για το κέντρο της Αθήνας», εισήγηση στην εκδήλωση της ερευνητικής ομάδας Encounter Athens, «Ποιά «κρίση» στο κέντρο της Αθήνας; Κριτικός λόγος και διεκδικήσεις για μία δίκαιη πόλη», ΕΜΠ, 16/5/2011, <http://encounterathens.files.wordpress.com/2011/05/encounter-logos-15052011.pdf>.

Καλαντζοπούλου Μ., Σαμαρίνης Π., Χατζηκωνσταντίνου Ε., 2011β, Πρόγραμμα στρατηγικών Αναπλάσεων σε πυκνοδομημένες περιοχές κατοικίας/ μικτών χρήσεων., Η περίπτωση της περιοχής από την πλατεία Βάθους έως τα Άνω και Κάτω Πατήσια: Μία «κατά προτεραιότητα περιοχή ανάπτυξης/ αναβάθμισης», Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προστασίας Περιβάλλοντος Αθήνας, Αθήνα

Λάμπρου Άννα, Μπαλαμπανίδης Δημήτρης, 2011, «Πέρα [και μέσα] από το δίπολο δημόσιο- ιδιωτικό», Δημόσιος Χώρος...αναζητείται, Πρακτικά Συνεδρίου 20-22 Οκτωβρίου, ΤΕΕ/ΤΚΜ, Θεσσαλονίκη

Λουκάκης Παύλος, 1985, «Πολεοδομικά προβλήματα της πρωτεύουσας και θεσμικές παρεμβάσεις μετά το 1948», Η Αθήνα όπως (δεν) φαίνεται, Αθήνα Πολιτιστική Πρωτεύουσα, ΥΠΠΟ-ΣΑΔΑΣ, Αθήνα, σσ.22-29

Μαλούτας Θωμάς, 2013, «Η υποβάθμιση του κέντρου της Αθήνας και οι επιλογές περιοχής κατοικίας από τα υψηλά και μεσαία στρώματα», Το κέντρο της Αθήνας ως πολιτικό διακύβευμα, Μαλούτας κ.ά. (επιμ.), Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.-Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, σσ. 29-51

Μαντουβάλου Μαρία, 1988, «Ο πολεοδομικός σχεδιασμός της Αθήνας (1830-1940)», Από την Ακρόπολη της Αθήνας στο λιμάνι του Πειραιά. Σχέδια Ανάπτυξης Αστικών Περιοχών, Σακελλαρόπουλος Χριστ. (επιμ.), ΕΜΠ-Politechnico di Milano

Massey Doreen, 1995, «Η Παγκοσμιότητα του Τοπικού», Νέα Οικολογία, 134, Σελ. 56- 61

Μικρός Δημήτρης, 1996, "Προγράμματα προστασίας φυσικού περιβάλλοντος", Πρακτικά Συνεδρίου: Αθήνα-Αττική Στρατηγικός σχεδιασμός για μια βιώσιμη ανάπτυξη, ΟΡΣ&ΠΠΑ, Αθήνα, 21-23 Μαΐου, σσ.271,272

Μίχα Ειρήνη, 2008, «Λέξεις και έννοιες: ο χώρος, το δημόσιο και το ιδιωτικό», Σημειώσεις ΕΜΠ - 2012, «Δημόσιος Χώρος Και "Συμμετοχική Επικοινωνία": Αναπροσδιορίζοντας κανόνες και όρια στις συλλογικές διεργασίες», Σαμαρτζής Παναγιώτης & Παναγιωτάτου Ελίζα, Συμμετοχική Επικοινωνία και τοπική ανάπτυξη. Διαμορφώνοντας προοπτικές ανάπτυξης σε περίοδο κρίσης, ΕΜΠ, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Τομέας Πολεοδομίας Χωροταξίας, Εργαστήριο Μεθοδολογίας Και Ρύθμισης Του Χώρου, σ. 63-80

Μοσχονάς Νίκος, 1994, «Η τοπογραφία της Αθήνας στη βυζαντινή και μεταβυζαντινή εποχή», Αρχαιολογία της Πόλης των Αθηνών, Ηλεκτρονική Έκδοση, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ανάκτηση: <http://www.eie.gr/archaeologia/gr/index.aspx>

Μουλαρά Στέλλα, 2013, «Μετασχηματισμός της βιοτεχνικής παραγωγικής βάσης μέσω της συμβολικής οικονομίας στο Ψυρρή. Προβληματισμός γύρω από το ζήτημα του εξευγενισμού.», Διπλωματική Εργασία, ΔΠΜΣ «Πολεοδομία- Χωροταξία», Σχολή Αρχιτεκτόνων, ΕΜΠ, Αθήνα, Ιανουάριος

Νικολοπούλου Μανίνα, 2013, «Η καρδιά της Αθήνας αλλάζει μορφή», Έθνος, 5 Οκτωβρίου, Ανάκτηση: <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22768&subid=2&pubid=63898492>

Νίκου Γιάννης, Ανανιάδης Κωνσταντίνος, 1994, «Σκοτεινοί Αιώνες – Κλασσικοί Χρόνοι», Αρχαιολογία της Πόλης των Αθηνών, Ηλεκτρονική Έκδοση, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ανάκτηση: <http://www.eie.gr/archaeologia/gr/index.aspx>

Παγώνης Θάνος, 2005, «Μια μετάβαση της πολεοδομίας: από το φυσικό σχεδιασμό στο σχεδιασμό της εικόνας της πόλης», Η Μετάβαση της Αθήνας, Κάλμπαρη Χ. Ντάφλος Κ. (επιμ.), Futura, Αθήνα, σσ.105-108

Παντελοπούλου Αναστασία, 2010, Οι Χείμαρροι στο Λεκανοπέδιο της Αττικής, Διάλεξη, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Ε.Μ.Π., Σεπτέμβριος

Παπαγεωργίου- Βενετάς Αλέξανδρος, 1989, Η ίδρυση της νέας Αθήνας I και II, Αρχαιολογία, τεύχος 31, σσ. 52-60, Ιούνιος (I) και τεύχος 32, σσ. 69-77, Σεπτέμβριος (II)

Πυργιώτης Γιάννης, 1989, «Η οικιστική επέκταση της Αθήνας», Αττικό Τοπίο και Περιβάλλον, Συλλογικό, ΥΠΠΟ, Αθήνα, σσ.242-245

Ρωμανός Αριστείδης, 1999, «Ανάπλαση του ιστορικού κέντρου της Αθήνας για την ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων της πόλης», 10 Πανελλήνιο Αρχιτεκτονικό Συνέδριο, Εισήγηση, ΤΕΕ, Αθήνα, σσ.237-245

Σαρηγιάννης Γιώργος, 1989, «Η νομοτέλεια της εξέλιξης του Αττικού τοπίου», Αττικό Τοπίο και Περιβάλλον, Συλλογικό, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ.214-225

Σημαιοφορίδης Γιώργος, 2005, «Ένα πρόγραμμα για την Αθήνα», Διελεύσεις, Αθήνα: Metropolis Press, σσ.289-299

Σουλιώτης Νίκος, 2013, «Συμβολική οικονομία στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας:αποτίμηση και προοπτικές για μια νέα αστική πολιτική», Το κέντρο της Αθήνας ως πολιτικό διακύβευμα, Μαλούτας κ.ά. (επιμ.), Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.-Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, σσ. 91-117

Τζαναβάρα Χαρά, 2013, «Ζητούνται έξυπνες προτάσεις για υποβαθμισμένες περιοχές», Εφημερίδα των Συντακτών, 19 Νοεμβρίου, Ανάκτηση: <https://www.efsyn.gr/?p=151682>

Τσιώμης Ιωάννης, 1989, «Το να μιλάμε για την Αθήνα του 1834 όπως για την Μπραζίλια του 1964», Η νεοελληνική πόλη, Burgel Guy (επιμ.), Αθήνα: Εξάντας, σσ.17-23

Χατζηγιάννου Θεόδωρος, 2012, «Ακαδημία Πλάτωνος. Παράμετροι της ανάπτυξης και όψεις του σχεδιασμού.», Διπλωματική εργασία, Σχολή Πολιτικών Μηχανικών, Ε.Μ.Π., Ιούλιος

Χατζημιχάλης Κωστής, 2013, «Ο διεθνής ρόλος της Αθήνας, το έλλειμμα σχεδιασμού για το δημόσιο συμφέρον και το κέντρο της πόλης», Το κέντρο της Αθήνας ως πολιτικό διακύβευμα, Μαλούτας κ.ά. (επιμ.), Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.-Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, σσ. 329-346

Χατζησάββα Δήμητρα, 2011, «Δημόσιος Χώρος-Δημόσια σφαίρα, Διαφορές, όρια και χωρικός σχεδιασμός», στο: Δημόσιος Χώρος...αναζητείται, Πρακτικά Συνεδρίου 20-22 οκτωβρίου, ΤΕΕ/ΤΚΜ, Θεσσαλονίκη

Ειδική Μόνιμη Επιτροπή Προστασίας Περιβάλλοντος της Βουλής, 2010, «Ανασυγκρότηση των πόλεων-ιστορικό κέντρο της Αθήνας: Ένα σχέδιο για το ιστορικό κέντρο της Αθήνας», Αθήνα, Βουλή των Ελλήνων,
www.hellenicparliament.gr/Koinovoueftikes-Epitropes/ektheseis

«Μεταλλασσόμενοι χαρακτήρες και πολιτικές στα κέντρα πόλης Αθήνας και Πειραιά», 2011, ΥΠΕΚΑ, ΕΜΠ
<http://www.organismosathinas.gr/External%20files/Teuxoi/EMP/EMP%20metallasomenoi%20xaraktires%20kai%20politikes.pdf>

Συνήγορος του Πολίτη, 2010, «Διαπιστώσεις και προτάσεις του Συνηγόρου του Πολίτη για το ιστορικό εμπορικό κέντρο της Αθήνας», Αθήνα, Συνήγορος του Πολίτη,
www.synigoros.gr/resources/docs/245502.pdf

«Σχέδιο Νόμου Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας / Αττικής 2021», ΥΠΕΚΑ/ ΟΡΣΑ,
<http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=1OJKG%2B47oSM%3D&tabid=785&language=el-GR>

ΥΠΕΚΑ, 2010, «Αθήνα-Αττική 2014»,
www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=362&snid=5B524%5D=367

